

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ**

**2012: Διαπόμπευση Γυναικών και Ηθικός Πανικός: Ο Λόγος για τον πολίτη και
τη μη - πολίτισσα**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χριστίνα Μαργιώτη AM: 01665220M014

Αθήνα, 2022

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	6
Α Μέρος	
Α1. Εισαγωγή	7
Α2. Οδηγός – χάρτης εργασίας.....	9
Α3. Μεθοδολογικά ζητήματα	11
Α4. Μεθοδολογία.....	12
Β Μέρος Θεωρητικό Πλαίσιο	
Β1. Κατάσταση εξαίρεσης και παραγωγή αποκλινόντων υποκειμένων	14
Β2. Ηθικός Πανικός.....	19
Β3. Η ελληνική χρηματοπιστωτική κρίση ως κατάσταση εξαίρεσης και πεδίο ηθικού πανικού	26
Γ Μέρος Κυρίως Μέρος	
Γ1. Η κοινωνική συνθήκη πριν την διαπόμπευση: Περικοπές στις κοινωνικές παροχές, αναζήτηση εχθρών και αναανομηματοδότηση της πολιτειότητας	30
Γ2. Ο υπουργικός λόγος : Η αρχή του ηθικού πανικού	42
Γ3. Τα αποτελέσματα του θεσμικού Λόγου - Η διαπόμπευση: Μια Επιχείρηση Σκούπα που θυμίζει Κυνήγι Μαγισσών.....	49
Γ4. Θεσμική και μηντιακή αντιμετώπιση των οροθετικών γυναικών.....	55
Γ5. Το αποτέλεσμα της διαπόμπευσης – Μη πολίτες.....	61
Δ Μέρος	
Συμπεράσματα.....	66
Ε Μέρος	
Βιβλιογραφία Ελληνική.....	70
Βιβλιογραφία Αγγλική	72

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Μπουκάλα Σαλώμη: Επίκουρη Καθηγήτρια (Επιβλέπουσα)

Γιαλούρη Αναστασία – Ελένη: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μαρωνίτη Νίκη: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Copyright © Χριστίνα Μαργιώτη, 2022.

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό.

Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμών της συγγραφέως

Στον αδερφό μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συνομιλητές μου. Τον Κώστα Φαρμακίδη, την Κλειώ Παπαπαντολέων, το Γρηγόρη Βαλλιανάτο, τη Ζωή Μαυρουδή, το Νίκο Κουραχάνη, το Μάριο Αραβαντινό, τη Δήμητρα Τζανάκη και τον Μάριο Ατζέμη, που ήταν παρούσες και παρόντες, η καθεμιά και ο καθένας με τον τρόπο του, όσο η ελληνική κοινωνία σιωπούσε.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην επιβλέπουσα μου και σε όλους τους καθηγητές και τις καθηγήτριες του ΠΜΣ του Τμήματος Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας για την καθοδήγηση, τις συμβουλές, την ενθάρρυνση και τη βοήθειά τους .

Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στις συμφοιτήτριες και τους συμφοιτητές μου. Οι κουβέντες που κάναμε και οι απόψεις και τα βιώματα που ανταλλάξαμε συνέβαλαν στην αλλαγή της οπτικής μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον Γιάννη, την Χριστίνα, τον Φρεντ, τον Γιώργο, την Ευγενία, τον Αλέξανδρο, τη Νίκη, τον Μηνά, τον Γιώργο και τον Παναγιώτη που με την φροντίδα, την αγάπη, το συνεχές ενδιαφέρον και την υπομονή τους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Τέλος πιο πολύ ευχαριστώ τις συναδέλφους - δημοσιογράφους Ηλέκτρα Ζαργάνη, Τζένη Τσιλιβάκου, Άννα Νίνη, που είναι εκείνες που είναι, και που έχουν αναγάγει το «Καμία Μόνη» σε τρόπο ζωής.

Περίληψη

Σκοπό της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανάδειξη της πολιτισμικής διαδικασίας μέσω της οποίας η συνθήκη της οικονομικής κρίσης που ξέσπασε στη χώρα την δεκαετία του 2010 δημιούργησε πρόσφορες συνθήκες για την ανάδυση του φαινομένου του ηθικού πανικού απέναντι σε οροθετικές, γυναίκες, χρήστριες, σεξεργάτριες, υποπρολετάρειες. Υπό το πρίσμα της κριτικής ανάλυσης λόγου επιχειρείται η ανάδειξη των κρυφών νοημάτων πίσω από τον υπουργικό λόγο που νομιμοποίησε την διαπόμπευση. Έπειτα πραγματοποιείται ανάλυση του λόγου των υπερασπιστών των συγκεκριμένων γυναικών με στόχο την ανάδειξη των ιδεολογικών μεθοδεύσεων που οδήγησαν στην πρακτική της διαπόμπευσης, στην θεσμική και μηντιακή μεταχείριση τους αλλά και τα αποτελέσματά τους. Τέλος αναδεικνύω τον τρόπο με τον οποίο το συγκεκριμένο γεγονός λειτούργησε ενισχυτικά προς την ανανοηματοδότηση της νέας πολιτειότητας δια της καθυπόδειξης της μη πολιτειότητας των διαπομπευμένων.

Λέξεις κλειδιά:

Ηθικός πανικός, διαπόμπευση, θεσμικός λόγος, βιοπολιτική, πολιτειότητα, μη πολιτειότητα

Abstract

The aim of this paper is to highlight the cultural process, through which the condition of the financial crisis, that broke out in the country in the 2010s, created suitable conditions for the emergence of the phenomenon of moral panic against HIV-positive, women, users, sex workers, sub-proletarians. In the light of critical discourse analysis, it is attempted to reveal the hidden meanings behind the governmental discourse that legitimized their discrimination. Then through their defenders' rhetoric I'm aiming to highlight the ideological methods that led to the practice of the public shaming, institutional and media treatment of the offended and the results of their discrimination. Finally, I will try to argue about the way in which this event has been instrumentalized in redefining the new citizenship by suggesting the non-citizenship of the HIV positive women.

Εισαγωγή

Περίπου δέκα χρόνια πριν, τον Απρίλη του 2012 ο υπουργός Υγείας Ανδρέας Λοβέρδος και ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοϊδης νομιμοποιούν τη διενέργεια μαζικών εξαναγκαστικών υγειονομικών ελέγχων στις πιάτσες των χρηστών στην Αθήνα. Οι έλεγχοι, εκ του αποτελέσματος, ήταν προσανατολισμένοι σε γυναίκες χρήστριες. Ορισμένες κοπέλες βρίσκονται θετικές στον ιό του AIDS. Τα στοιχεία τους δημοσιοποιούνται και οι φωτογραφίες με τα ονόματά τους βρίσκονται σε οθόνες τηλεοράσεων και εξώφυλλα εφημερίδων. Διαπομπεύονται κυριολεκτικά. Φυλακίζονται και κατηγορούνται για βαριά σκοπούμενη σωματική βλάβη. Η ασθένεια ποινικοποιείται και επιχειρείται ο εκτοπισμός των «πασχόντων» σωμάτων από το πολιτικό σώμα.

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η διαπόμπευση των οροθετικών γυναικών το 2012 από τις ελληνικές αρχές και τα media. Επέλεξα να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο γεγονός γιατί δεν μπορώ να το ξεχάσω. Θυμάμαι τον Νίκο Ευαγγελάτο στο ΣΚΑΪ να λέει πως το AIDS αποδείχτηκε πραγματική «υγειονομική βόμβα, όπως σωστά είχαν προβλέψει κάποιои». Θυμάμαι να τρομάζω ανεξήγητα. Θυμάμαι να σκέφτομαι πως θα μπορούσα να είμαι στη θέση τους και μετά να αναζητώ παρηγοριά στα προνόμιά μου. Θυμάμαι να εξαλείφω πλέον όλα τα σημεία ταύτισης μαζί τους εκτός από το φύλο. Θυμάμαι πως αυτό συνέβη μέσα από μια σειρά συνειρμών «ναι, αλλά εγώ έχω το σπίτι μου», «ναι, αλλά εγώ έχω την οικογένειά μου», για να βολεψτώ στο «δεν θα μπορούσα τελικά ποτέ να βρεθώ σε αυτήν την θέση». Θυμάμαι να με τρομάζει αυτό το ένστικτο. Θυμάμαι να τρομάζω που δεν θυμόμουν τα πρόσωπα αλλά τα παπούτσια τους. Θυμάμαι πως στη διαπόμπευση πλησίαζα τα 18, κόντευα δηλαδή να γίνω πολίτης. Το διάστημα της πραγμάτωσης της διαπόμπευσης θυμάμαι να σκέφτομαι πως αυτό που παρακολουθώ είναι περισσότερο εθνική τραγωδία απ' την ίδια την κρίση, πως αυτή η κακοποίηση αποδεικνύει πως η κρίση μπορεί να φέρει αποκτήνωση και πως κάτι τέτοιο δεν πρέπει ποτέ να συμβεί. Θυμάμαι πως έτσι αποφάσισα να ασχοληθώ με τον ακτιβισμό και να οργανωθώ πολιτικά. Με έναν τρόπο δηλαδή το γεγονός της διαπόμπευσης υπήρξε καθοριστικό για την δικιά μου πολιτειότητα.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η ανάδειξη ενός μοντέλου για την κατανόηση της πολιτισμικής διαδικασίας μέσω της οποίας η κοινωνική συνθήκη της οικονομικής κρίσης που αναδύθηκε την δεκαετία του 2010 γέννησε τον ηθικό πανικό που οδήγησε

στη διαπόμπευση των οροθετικών γυναικών. Η βασική υπόθεση συμπυκνώνεται στο ότι ο ηθικός πανικός που δημιουργήθηκε γύρω από τις συγκεκριμένες γυναίκες αντανακλά στα ταυτοτικά στοιχεία που τις καθιστούν ευάλωτες όπως η ασθένεια - οροθετικότητα, η χρήση , η φτωχοποίηση, η υποπρολεταριακότητα και/ή η σεξεργασία που παρουσιάστηκε ως σύμπτωμα μιας «ελευθεριάζουσας» θηλυκότητας και πως η διαπόμπευσή τους αντανακλά σε μια απόπειρα ανανοηματοδότησης της πολιτειότητας εντός μιας χρονικότητας που σήμαινε το πικ της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Θα προσπαθήσω να αναδείξω τις διεργασίες του θεσμικού λόγου και του επικοινωνιακού έργου αναφορικά με τη συγκεκριμένη υπόθεση. Θα μελετήσω την διαπόμπευση ως ρητορική απόκριση των θεσμών στην οικονομική κρίση.

Θα προσπαθήσω να απαντήσω στα εξής ερευνητικά ερωτήματα: Αποτέλεσε η διαπόμπευση περίπτωση ηθικού πανικού; Αν ναι, μέσα από ποια πολιτισμική διαδικασία πραγματοποιήθηκε; Ποια αναπαράσταση κατασκευάστηκε για τις γυναίκες, οροθετικές, σεξεργάτριες, χρήστριες υποπρολετάρειες; Πως λειτούργησε η αναπαράστασή τους και γιατί λειτούργησε με αυτόν τον τρόπο; Ποια ήταν τα αποτελέσματα του υπουργικού λόγου αλλά και της θεσμικής – μηντιακής τους αντιμετώπισης;

Επιχειρώ να αναλύσω το αντικείμενό μου χρησιμοποιώντας οκτώ (8) συνεντεύξεις από υπερασπιστές των γυναικών που διαπομπεύτηκαν. Το πλήθος των συνεντευξιαζόμενων μου αποτελείται από δύο δημοσιογράφους, δύο δικηγόρους, μια σκηνοθέτιδα, δύο ακαδημαϊκούς και έναν υπεύθυνο προγραμμάτων μείωσης βλάβης. Τρία από αυτά τα άτομα έχουν προσωπικά βιώματα σχετικά με αυτά των γυναικών. Όλοι τους είναι και ακτιβιστές. Τους επέλεξα γιατί με ενδιέφερε η ανάλυση του θεσμικού λόγου και των θεσμικών πρακτικών από την πλευρά των υπερασπιστών των γυναικών αυτών. Για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης μίλησα με τον Κώστα Φαρμακίδη και την Κλειώ Παπαπαντολέων (δικηγόρους των γυναικών), με τον Γρηγόρη Βαλλιανάτο και τον Μάριο Ατζέμη (μέλη της Θετικής Φωνής), με τον Νίκο Κουραχάνη (επίκουρο καθηγητή του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου), την Δήμητρα Τζανάκη (πολιτική επιστημόνισσα, συγγραφέας, διδάκτωρις ΕΚΠΑ), την Ζωή Μαυρουδή (σκηνοθέτιδα) και τον Μάριο Αραβαντινό (δημοσιογράφο-ερευνητή).

Για την ανάλυση των πηγών μου αξιοποίησα την μεταδομιστική ανάλυση λόγου που εισηγήθηκε ο Michel Foucault, όπως την εννοιολόγησε στο θεωρητικό του έργο ο Norman Fairclough. Επικεντρώνομαι στις αναπαραστάσεις που κατασκευάζονται δια του θεσμικού – υπουργικού λόγου και που διατρέχουν τα media καθιστώντας τις ζωές τους μη αξιοβίωτες και τις υπάρξεις τους ευάλωτες (Μπάτλερ και Αθανασίου 2013, Μπάτλερ 2008). Επικεντρώνομαι ιδιαίτερα στις ρητές και άρρητες παραδοχές που προέκυψαν και διατυπώθηκαν από το πλέγμα εξουσίας που εντοπίζεται ανάμεσα στη συνεργασία των αστυνομικών αρχών, των υγειονομικών αρχών, των αρμόδιων υπουργείων και των ΜΜΕ.

Ο αμαλγαματικός χαρακτήρας της παρούσας μελέτης αντανακλά στο συνδυασμό των διάφορων επιστημονικών μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση της. Πρώτα – πρώτα έχει χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της ημι-δομημένης συνέντευξης, αλλά και η μέθοδος της πρωτογενούς παρατήρησης, του ντοκυμανταίρ ΕΡΕΠΠΑ (dir Ζωή Μαυρουδή), των σχετικών δελτίων ειδήσεων, εφημερίδων και ηλεκτρονικών δημοσιευμάτων. Αξιοποιήθηκαν επίσης θεωρητικοί προβληματισμοί της φεμινιστικής θεωρίας, του μεταδομισμού αλλά και της νέας θεωρίας της απόκλισης, της κριτικής εγκληματολογίας, της κοινωνικής πολιτικής, καθώς και των σπουδών ηθικού πανικού.

Οδηγός – χάρτης εργασίας

Η εργασία αποτελείται από δύο βασικά μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά στο Θεωρητικό Πλαίσιο και αποτελείται από τρία κεφάλαια. Αρχικά αναλύω τις διάφορες θεωρίες για την παραγωγή αποκλινόντων υποκειμένων στο πλαίσιο της κατάστασης εξαίρεσης. Αντλώ την έννοια της βιοπολιτικής που εισηγήθηκε ο Michel Foucault, για να περάσω στον τρόπο με τον οποίο αυτή τοποθετείται στο επίκεντρο της θεωρίας του Agamben για τον homo sacer και τη γυμνή ζωή. Στη συνέχεια, αναφέρομαι στον τρόπο με τον οποίο η φεμινίστρια Silvia Federici αντιλαμβάνεται την καπιταλιστική κρίση συσσώρευσης ως κατάσταση εξαίρεσης εντός της οποίας δαιμονοποιούνται οι θηλυκότητες, που περιγράφονται ιστορικά ως μάγισσες. Τέλος, αναφέρομαι στην έννοια της «ευάλωτης ζωής», την οποία εισήγαγε στο λεξιλόγιο των κοινωνικών επιστημών η Judith Butler.

Στο επόμενο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, παρουσιάζω τις βασικές θέσεις των σπουδών ηθικού πανικού. Αναφέρομαι στην ενεργοποίηση μιας διαδικασίας δαιμονοποίησης, αποκειμενοποίησης και ετεροποίησης, που πραγματοποιείται στα πλαίσια της διάχυσης του ηθικού πανικού. Αναλύεται α) ο τρόπος με τον οποίο επανακαθορίζονται τα κοινωνικά όρια μέσα από την ανάδυση μιας ρητορικής δημιουργίας εχθρών β) πώς η κατασκευή του αποκλίνοντος υποκειμένου του ηθικού πανικού, δηλαδή του φτωχοδιάβολου, αντανakλά στον ευρύτερο στόχο της εγκληματοποίησης της εξαθλίωσης και της ποινικοποίησης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου, στέκομαι στην ελληνική οικονομική κρίση. Εστιάζω στον τρόπο με τον οποίο αυτή λειτούργησε ως κατάσταση εξαίρεσης εντός της οποίας δύναται να δημιουργηθεί ηθικός πανικός. Υποστηρίζω πως η διαπλοκή του ρατσισμού με τον ιατροκοιμημένο λόγο αποσκοπούσε στην οριοθέτηση της νέας πολιτειότητας με όρους υγειονομικής πειθαρχήσεως. Η κρίση προβάλλει έτσι ως κατάσταση επισφάλειας, ως συνθήκη παραγωγής πειθαρχημένων και παραγωγικών πολιτών, οι οποίοι απαρτίζουν το υγιές εθνικό-οικογενειακό σώμα που απειλείται από «μολυσματικά» και «ξένα» σώματα μη - πολιτισμών.

Στη συνέχεια περνάω στο κυρίως μέρος της εργασίας. Εκεί υιοθετώ την μέθοδο της κριτικής ανάλυσης λόγου, όπως την εισηγήθηκε ο Norman Fairclough. Σε αυτό το μέρος προσπαθώ να αναλύσω τις αφηγήσεις των συνομιλητών μου υπό το πρίσμα των κριτικών σπουδών λόγου και να συνθέσω τα αποτελέσματα της ανάλυσης με τις βασικές έννοιες που παρουσίασα στο θεωρητικό πλαίσιο. Στο πρώτο κεφάλαιο προσπαθώ να αναλύσω την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί πριν την κοινή υπουργική συνέντευξη. Στη συνέχεια, στέκομαι στον λόγο των υπουργών Υγείας και Προστασίας του Πολίτη, ο οποίος κατά την γνώμη μου καλλιέργησε το έδαφος για την ανάδυση του ηθικού πανικού γύρω από την φιγούρα της γυναίκας, οροθετικής, χρήστριας, σεξεργάτριας, υποπρολετάριας. Στη συνέχεια στέκομαι στα αποτελέσματα του υπουργικού λόγου που νομιμοποίησε την διαπόμπευση των γυναικών αυτών. Στο τρίτο κεφάλαιο του κύριου μέρους περιγράφω την μηντιακή και θεσμική υπερ-αντίδραση. Τέλος, αναλύω τα αποτελέσματα της διαπόμπευσης, τόσο για τις ίδιες όσο και για την έννοια της πολιτειότητας στην ελληνική κοινωνία.

Μεθοδολογικά ζητήματα

Κατά την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας ανέκυψαν ορισμένα μεθοδολογικά ζητήματα. Το πρώτο έχει να κάνει με την αδυναμία εντοπισμού και εκπροσώπησης των συγκεκριμένων γυναικών, η οποία αναγκαστικά οδήγησε στην επιλογή των υπερασπιστών τους για την διενέργεια των συνεντεύξεων. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να υπογραμμίσω πως έξι (6) από τους οκτώ (8) συμμετέχοντες στην έρευνα τόνισαν την απουσία των ίδιων των χρηστών ουσιών από την υπεράσπισή τους, από την δημιουργία κινήματος από τα κάτω για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

Το δεύτερο μεθοδολογικό ζήτημα που ανέκυψε ήταν εκείνο της υποκειμενικότητας. Για την εκπόνησή της μελέτης επιστράτευσα τόσο το φύλο, τα ακαδημαϊκά μου ενδιαφέροντα, την ταυτότητα της ακτιβίστριας, της δημοσιογράφου και εκείνη της ανθρωπολόγου. Υπό αυτό το πρίσμα κρίνω χρήσιμο να αναφερθώ στο ζήτημα της υποκειμενικότητας, των δομών συναισθημάτων, καθώς στο αναλυτικό εργαλείο της αναστοχαστικότητας στην ανθρωπολογική έρευνα.

Ήδη από το 1959 ο C. W. Mills, εισάγει στο λεξιλόγιο των ανθρωπιστικών επιστημών τον όρο «κοινωνιολογική φαντασία» με στόχο να περιγράψει την κατανόηση της βαθύτερης πραγματικότητας του εγώ του ερευνητή σε σχέση με τις κοινωνικές πραγματικότητες που το περιβάλλουν (Mills, 1985 : 28). Η κοινωνιολογική φαντασία σημαίνει την ικανότητα γενικά των ατόμων και ειδικά των ερευνητών να συνδέουν αυτό που συμβαίνει στην προσωπική τους ζωή με τα ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα. Η κοινωνιολογική φαντασία αντιπαρατίθεται στον συμβατικό τρόπο παραγωγής κοινωνικής γνώσης, απελευθερώνοντας τον από την ιδέα της αντικειμενικότητας. Η εισαγωγή του συγκεκριμένου λεκτικού αστερισμού στις ανθρωπιστικές επιστήμες εκφράζει την κατεύθυνση του κριτικού αναστοχασμού της λειτουργίας, του χαρακτήρα και των κινήτρων του ίδιου τους του σώματος τους και της μεθοδολογίας που χρησιμοποιούν. Τότε εμφανίζεται η «από κοινού ανθρωπολογία», και οι ανθρωπολόγοι αναστοχάζονται «σε σχέση με τον εαυτό» τους (Piault, 2008 : 284). Έτσι το εθνογραφικό – ανθρωπολογικό έργο έρχεται ως προϊόν μιας υποκειμενικής διαδικασίας, της κοινωνικής και πολιτικής αλληλεπίδρασης

της/του ερευνήτριας/ερευνητή με τα υποκείμενα της έρευνας, η οποία πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψιν (Αγγελίδου, 2011).

Κατά την δεκαετία 1980 πραγματοποιείται η λεγόμενη πολιτισμική στροφή στην ανθρωπολογία. Οι ανθρωπολόγοι αρχίζουν να αναστοχάζονται πάνω στο διαλεκτικό ζεύγος «εμείς» VS οι «άλλοι» (Γκέφου - Μαδιανού, 2011). Δίνεται έτσι έμφαση στην ανάδειξη της οπτικής του δρώντος υποκειμένου – συμμετέχοντος στην έρευνα-ιθαγενούς, ο οποίος μετατρέπεται από αντικείμενο σε υποκείμενο της έρευνας. Τα αποτελέσματα της έρευνας θεωρούνται πλέον προϊόν συνδιαμόρφωσης.

Έντονο ενδιαφέρον γύρω από την έννοια υποκειμενικότητας σημειώνεται και στο πεδίο της Κριτικής Θεωρίας την ίδια περίοδο. Ο Adorno εισάγει τον όρο «ακριβής φαντασία» (exact fantasy) για να ισχυριστεί πως ο μόνος τρόπος να έρθει ο ερευνητής πιο κοντά στην αντικειμενικότητα είναι δια της αντανάκλασης της υποκειμενικότητάς του (Bartolovich, Lazarus, 2002: 241). Το 1988 η φεμινίστρια Dona Haraway τοποθετεί στον πυρήνα της ανάλυσής της υποκειμενικότητα της/του ερευνήτριας/τη. Εισάγει τον όρο «εντοπισμένη γνώση» (situated knowledge) αναφερόμενη στη γνώση που είναι ενσωματωμένη και που επομένως επηρεάζεται από το συγκεκριμένο ιστορικό, πολιτιστικό, γλωσσικό και αξιακό πλαίσιο αυτής/αυτού που «γνωρίζει» (Haraway, 1988). Το πρίσμα υπό το οποίο επιλέγω να μελετήσω το αντικείμενό μου εμπνέεται από τα παραπάνω.

Τέλος κρίνω χρήσιμο να αναφέρω πως επιχείρησα να αποφύγω την εξιδανίκευση των οροθετικών γυναικών, αποφεύγοντας να ρομαντικοποιήσω τον πόνο τους και να τις καταστήσω αποκλειστικά «υποκείμενα σε οδύνη». Αντιθέτως προσπάθησα να σταθώ στον τρόπο που αναπαρίσταντο τόσο από τον θεσμικό όσο και από τον μηντιακό λόγο επικεντρώνοντας στην έννοια της πολιτειότητας (citizenship) και της μη πολιτειότητας (denizenship).

Μεθοδολογία

Για την ανάλυσή μου επέλεξα μια μεταδομιστική φουκωική μέθοδο, την Κριτική Ανάλυση Λόγου που προτείνει ο Norman Fairclough. Η Κριτική Ανάλυση Λόγου εντάσσεται στο πεδίο των κριτικών σπουδών. Στόχος της είναι η παραγωγή κριτικών ερωτημάτων αναφορικά με την κοινωνική δικαιοσύνη και την εξουσία (Chouliaraki Fairclough, 1999). Συνδέει την γλώσσα με την κοινωνική ανάλυση. Αντιλαμβάνεται

τον λόγο ως μορφή κοινωνικής πρακτικής η οποία διαποτίζεται από σχέσεις εξουσίας και ιδεολογικές διαδικασίες (Μπονίδης 2004: 145), (Στάμου, 2011: 180). Για τον Fairclough (2001) ο λόγος είναι μια παραγωγική πρακτική δια της οποίας γεννιέται οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή. Εστιάζει στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο η κατάχρηση εξουσίας, η κυριαρχία και η ανισότητα κατασκευάζονται, νοηματοδοτούνται και αναπαράγονται δια του κυρίαρχου λόγου (van Dijk 1998). Αφορμάται από τον μεταδομισμό και τον μαρξισμό για να αποκαλύψει τον ηγεμονικό ρόλο των κυρίαρχων πρακτικών λόγου, οι οποίες διαμορφώνουν συγκεκριμένες αναπαραστάσεις για την πραγματικότητα και τον κόσμο (Στάμου, 2008: 141). Στοχεύει να αποκαλύψει κρυμμένες συνδέσεις ανάμεσα στη γλώσσα, την εξουσία, την ιδεολογία, τις κοινωνικές διαδικασίες και τις σχέσεις (Fairclough, 1995: 97, Fairclough, 1989: 5). Επικεντρώνεται στα αφηγηματικά μοτίβα που επαναλαμβάνονται με σκοπό είτε να σταθεροποιήσουν τον κυρίαρχο λόγο, είτε να θέσουν ορισμένα άτομα και ομάδες εκτός λόγου (Fairclough: 2004). Προσπαθεί να αναδείξει τον λόγο και το βλέμμα των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων (Wodak – Meyer, 2002). Στοχεύει στην αποφυσικοποίηση των ιδεολογιών υποδεικνύοντας τις κοινωνικές αναπαραστάσεις στις οποίες βασίζεται η αναπαραγωγή τους (Στάμου, 2007: 106).

Ο Fairclough (1996), περιγράφει ως «φυσικοποίηση» (naturalization) την διαδικασία κατά την οποία, ο κυρίαρχος λόγος εμφανίζεται ως κομμάτι της κοινής λογικής που επικρατεί σε έναν δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό. Όντας ένα από τα ισχυρότερα όπλα στα χέρια της εξουσίας, η φυσικοποίηση αντανάκλα στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα νοηματοδοτούν τις έννοιες και τις λέξεις, στον τρόπο με τον οποίο δομούν τις κοινωνικές τους σχέσεις και αλληλεπιδρούν. Πάνω απ' όλα, η φυσικοποίηση επιδρά στη διαδικασία παραγωγής κοινωνικών υποκειμένων, στον τρόπο με τον οποίο αρθρώνονται και γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές τους ταυτότητες (Fairclough, 1996: 85). Στο *Power and Language* (2013), εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους η γλώσσα συμβάλλει στην μεταβολή ή τη διατήρηση των σχέσεων εξουσίας και υποστηρίζει πως μέσα από την κριτική ανάλυση λόγου μπορούν οι διαδικασίες αυτές να αναδειχθούν ώστε να μπορέσουν οι άνθρωποι να τις συνειδητοποιήσουν, να αντισταθούν σε αυτές και να τις αλλάξουν. Επέλεξα την συγκεκριμένη μέθοδο ανάλυσης εξαιτίας της επικέντρωσής της στο ιδεολογικό κομμάτι. Επιπλέον την επέλεξα λόγω του χώρου που αφήνει στην υποκειμενικότητα της/ του ερευνήτριας/τη.

Αποτελεί μια ανάλυση η οποία δεν θα μπορούσε να μην διαποτίζεται από την οπτική, την θέση και τα κίνητρα της/του ερευνήτριας-τη.

Κατάσταση εξαίρεσης και παραγωγή αποκλινόντων υποκειμένων

Στην Ιστορία της Σεξουαλικότητας (τομ. 1) ο Μισέλ Φουκώ (1978) μελετά την εξουσία ως δίκτυο σχέσεων που διαπερνά πέρα ως πέρα τον κοινωνικό ιστό. Καταφέρνει να αναδείξει ένα ολόκληρο πλέγμα τεχνικών της σύγχρονης εξουσίας δια μέσου των οποίων το ανθρώπινο σώμα πειθαρχείται και τιθασεύεται ώστε να κατασκευαστεί το λεγόμενο «παραγωγικό υποκείμενο» που θα συνεισφέρει στην αναπαραγωγή και διάχυση του καπιταλιστικού μοντέλου παραγωγής. Κάπως έτσι γεννιέται η βιοπολιτική εξουσία, δια της οποίας το νεωτερικό υποκείμενο καθίσταται στην πραγματικότητα αντικείμενο ορθολογικού υπολογισμού (Foucault 1978). Η λειτουργία της βιοπολιτικής εξουσίας ουσιαστικά απαντά στη διαχείριση του συνόλου της ζωής. Η μέριμνα για την υγεία και την παραγωγικότητα του σώματος ανάγεται έτσι σε πρωταρχικό έργο της κυρίαρχης εξουσίας και αντανakλά στον πρωταρχικό στόχο της δηλαδή την «ορθολογική αξιοποίηση του ανθρώπινου σώματος» (Τσίρος: 2016).

Ο Agamben (2005) μεταχειρίζεται την έννοια της βιοπολιτικής ως την κατεξοχήν σημαίνουσα δραστηριότητα κάθε κυρίαρχης εξουσίας. Συνδέει την παραγωγή του βιοπολιτικού σώματος με την κυρίαρχη εξαίρεση και την «γυμνή ζωή» των εκτεθειμένων στον κίνδυνο της εξουσίας υποκειμένων. Μιλά για την κατάσταση εξαίρεσης ως μορφή διακυβέρνησης, η οποία συντίθεται δια μέσου της σχέσης της βίας με το δίκαιο με αποτέλεσμα η κατάσταση εξαίρεσης να ανάγεται σε κανονιστικό πεδίο άσκησης της νεωτερικής εξουσίας. Στο έργο του Agamben(2005), η εξουσία δεν φαίνεται να έχει αποκοπεί ποτέ από το θεοκρατικό παρελθόν της, ενώ το διακαυκό μοντέλο συναρθρώνεται με το βιοπολιτικό.

Ο Agamben (2005: 185) περιγράφει την κατάσταση εξαίρεσης ως κρισιακή συνθήκη εντός της οποίας ο νόμος αναστέλλεται. Πρόκειται για μια ασταθή και επισφαλή συνθήκη, η οποία εντοπίζεται μεταξύ δύο περιόδων σταθερότητας. Το κοινωνικό πλαίσιο γύρω από την κατάσταση εξαίρεσης, κυριαρχείται από δύο βασικές φιγούρες,

αυτή του κυρίαρχου και εκείνη του homo sacer. Αυτές οι δύο συμμετρικές φιγούρες τοποθετούνται στα ακραία όρια της έννομης τάξης. «Κυρίαρχος είναι αυτός εν σχέσει προς τον οποίο όλοι οι άνθρωποι είναι δυνάμει homines sacri, και homo sacer είναι εκείνος εν σχέσει προς τον οποίο όλοι οι άνθρωποι ενεργούν ως κυρίαρχοι» (Agamben, 2005: 138). Η μεταξύ τους επικοινωνία εντοπίζεται στη μορφή ενός πράττειν, στην προσπάθεια οριοθέτησης του πολιτικού χώρου, δηλαδή της θρησκευτικής και της έννομης τάξης.

Στην κατάσταση εξαίρεσης ο νόμος απουσιάζει. Δημιουργείται έτσι μια ζώνη ανομίας εντός της οποίας ξεδιπλώνονται οι στρατηγικές της σύγχρονης εξουσίας. «Το πρόβλημα του ορισμού της (ενν. της κατάστασης εξαίρεσης) αφορά ακριβώς ένα κατώφλι ή μια ζώνη αδιαφορίας, στην οποία το μέσα και το έξω δεν αποκλείουν το ένα το άλλο, είναι απλώς ακαθόριστα. Η αναστολή του κανόνα δεν συνεπάγεται την κατάργησή του και η ζώνη ανομίας που εγκαθιδρύει δεν είναι – ή, τουλάχιστον, αξιώνει να μην είναι ανεξάρτητη από την έννομη τάξη» (Agamben, 2007: 45). Σε αυτή την κατάσταση συναντώνται μυστικιστικά χαρακτηριστικά και μυστικά στοιχεία τα οποία τόσο οι κυρίαρχοι όσο και οι αντίπαλοί τους προσπαθούν να οικειοποιηθούν. Σε αυτή την άνομη περιοχή, το διακύβευμα είναι «η ισχύς του νόμου χωρίς τον νόμο» (Τσίρος: 2016). Εντός της η απονομή δικαιοσύνης, οι νομικοί ορισμοί και η έννομη τάξη αναστέλλονται. Πρόκειται για έναν κενό χώρο δικαίου.

Από τη ρωμαϊκή πόλη κράτος, μέχρι τον Ναπολέοντα και τον Χίτλερ, αυτοκράτορες, δικτάτορες και πολιτικοί αξιωματούχοι έχουν χρησιμοποιήσει την επιβολή κατάστασης πολιορκίας για να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους απέναντι σε εχθρικές δυνάμεις που απειλούν το έθνος, την αυτοκρατορία, το κράτος. Με αυτόν τρόπο η κατάσταση εξαίρεσης μετατρέπεται σε μόνιμη πρακτική διακυβέρνησης και η οικονομικο-διακυβερνητική ορθολογικότητα χρωματίζει τις πρακτικές που ασκεί η βιοπολιτική εξουσία, τα έκτακτα μέτρα που υιοθετούνται, τα διατάγματα και τις αστυνομικές επιχειρήσεις (Τσίρος, 2016).

Αντλώντας από το ρωμαϊκό δίκαιο μας συστήνει σε μια αινιγματική φιγούρα, η οποία λειτουργεί ως πρωταρχικός τόπος συμβολικής συνάντησης της βιολογικής ζωής με την κυρίαρχη εξουσία. Ο ταυτόχρονα ιερός και καταραμένος homo sacer, στην πραγματικότητα δεν είναι παρά μια «γυμνή ζωή», που ενώ κατηγορείται ως εγκληματίας, η ιερότητα που του αποδίδεται απαγορεύει μεν την θυσία του, επιτρέπει

δε σε οποιοδήποτε μέλος της κοινότητας να τον φονεύσει δίχως κίνδυνο να τιμωρηθεί. Η περίπτωση έτσι του *homo sacer* αποτελεί μιαν εξαίρεση στη βάση της οποίας ο νόμος εφαρμόζεται δια της μη τήρησής του. «Η άθυτη και, ωστόσο, φονεύσιμη, ζωή είναι η ιερή ζωή, δηλαδή η ζωή που δεν μπορεί να θυσιαστεί και μολαταύτα μπορεί να αφαιρεθεί, είναι ιερή ζωή» (Agamben, 2005: 134)

Ο Agamben τοποθετεί τον *homo sacer* εντός μιας υπαρξιακής αβύσσου, στο μεσοστράτι ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο, υπό τη δικαιοδοσία του Θεού, δια της μη – θνησιμότητάς του, και τη δικαιοδοσία της κοινότητας διά της φονευσιμότητάς του. Τον ανάγει έτσι σε ανθρωπολογικό ιδεότυπο της κυριαρχίας. «Η σφαίρα της κυριαρχίας είναι εκείνη εντός της οποίας κάποιος μπορεί να φονεύσει δίχως να διαπράξει ανθρωποκτονία και χωρίς να τελεστεί θυσία, και ιερή, δηλαδή φονεύσιμη και άθυτη, είναι η ζωή που αιχμαλωτίστηκε σε αυτή τη σφαίρα» (Agamben, 2005: 135-136).

Η Silvia Federici επεξεργάζεται την συνθήκη της καπιταλιστικής κρίσης συσσώρευσης, ως κατάσταση εξαίρεσης εντός της οποίας δαιμονοποιούνται οι θηλυκότητες. «Γιατί μιλάμε ακόμα για το κυνήγι μαγισσών;» διερωτάται στο ομώνυμο κεφάλαιο του βιβλίου της «Witches, Witch-hunting and Women» για να απαντήσει πως διαχρονικά αυτή η πατριαρχική πρακτική συναντάται όταν ο καπιταλισμός, δηλαδή η πατριαρχική εξουσία της πυρηνικής οικογένειας που στηρίζεται στην γυναικεία εκμετάλλευση βιώνει κρίση (Federici, 2018: 11).

Εντοπίζει τις απαρχές της πρακτικής του κυνηγιού μαγισσών στο σταυροδρόμι του συμπλέγματος των διαδικασιών που έστρωσαν τον δρόμο για την καπιταλιστική ανάπτυξη. Σε αυτό το ιστορικό σημείο η καπιταλιστική ανάπτυξη λειτουργεί ως διαμορφωτής της συσσώρευσης που παρήγαγε η αποικιοκρατία και που οδήγησε στη δαιμονοποίηση των λατινοαμερικάνων και αφρικανών σκλάβων, των φτωχών, των επαιτών και των γυναικών – μαγισσών του 16^{ου} και 17^{ου} αι (Federici, 2018: 13).

Τονίζει την αναγκαιότητα της επικέντρωσης στις μεταβολές που παρατηρούνται στη στεγαστική πολιτική, στην ανάδυση του νέου τεχνολογικού know – how, στη φτωχοποίηση της εργατικής τάξης και στην ανάδυση συντηρητικών λόγων πολιτικών αξιωματούχων της εποχής που στρέφονταν ενάντια στο κράτος πρόνοιας. Συνδέει το κυνήγι μαγισσών με την ανάδυση μιας νέας ηθικής που εγκληματοποιούσε την φτώχεια, την θηλυκότητα, την επαιτεία, την ευαλωτότητα (Federici, 2018: 25).

Για την Federici (2004: 62) το κυνήγι μαγισσών ξεκινά ως πρακτική κατά την μετάβαση στον καπιταλισμό και συγκεκριμένα κατά την περίοδο της Μεγάλης Αναμόρφωσης, που σήμαινε αφενός μια κρίση συσσώρευσης και αφετέρου μια μεταβολή στις εργασιακές σχέσεις κυριαρχίας. Τότε παρατηρείται η καταστροφή του προηγούμενου τρόπου ζωής, το ξέσπασμα λαϊκών αντιδράσεων, προσπάθειες ελέγχου και πειθάρχησης των ατίθασων κοινωνικών κατηγοριών (νόμοι κατά της φτώχειας, της επαιτείας και της περιπλάνησης) που έμελλε να διαμορφώσουν το νέο προλεταριάτο, αλλά και φαινόμενα όπως η αύξηση της φτωχοποίησης και της εγκληματικότητας (Federici, 2004: 82).

Το κυνήγι μαγισσών αποτελεί μια γενικευμένη αντίδραση αυτού που η ίδια ονομάζει «πατριαρχία του μισθού» (Federici, 2004: 68). Η συγκεκριμένη πρακτική απαντά στη διπλή πρόκληση που αντιμετώπιζε η αναδύομενη καπιταλιστική τάξη. Απ' την μια είχε να πατάξει την απειλή που συνιστούσαν οι ζητιάνοι, οι άκληροι και οι εξαθλιωμένοι εργάτες. Οι πληθυσμοί αυτοί φτωχοποιήθηκαν σε ακραίο βαθμό εξαιτίας της εισόδου του χρυσού και του αργύρου από τον Νέο Κόσμο στο δυτικό χρηματοπιστωτικό σύστημα, που προκάλεσε αύξηση των τιμών και πτώση των μισθών. Απ' την άλλη είχε να σφυρηλατήσει ένα νέο υποκείμενο και μια νέα πειθαρχία με άξονα την νέα παραγωγική ικανότητα εργασίας (Federici, 2018: 26).

Σε αυτό το πλαίσιο η γυναικεία σεξουαλικότητα περιγράφεται ως δαιμονική καθώς πλέον συνιστά απειλή για την νέα εργασιακή πειθαρχία (Federici, 2018: 29). Το γυναικείο σώμα έπρεπε να γίνεται αντιληπτό αποκλειστικά ως μηχανή αναπαραγωγής εργατικού δυναμικού (Federici, 2004: 91). Έτσι ο φόβος γύρω από την ανεξέλεγκτη θηλυκότητα που απειλεί την εξημερωμένη οικιακή σεξουαλικότητα, δηλαδή την περιορισμένη στην τεκνοποίηση σεξουαλικότητα, παρήγαγε δαιμονολογίες και οδήγησε με αυτόν τον τρόπο στα βασανιστήρια χιλιάδων γυναικών (Federici, 2018: 30). Για την Federici (2004: 91) πρωταρχική καπιταλιστική συσσώρευση έλαβε χώρα εντός του αστικού νοικοκυριού.

Για την Federici «η μάγισσα είναι ο κομμουνιστής και ο τρομοκράτης της εποχής της, γεγονός που προϋποθέτει ένα πολιτισμικό πρόσημο στην εξευγενισμένη ορμή προκειμένου να παραχθεί μια νέα υποκειμενικότητα και μια νέα μορφή καταμερισμού εργασίας, στις οποίες θα βασίζονταν η καπιταλιστική πειθαρχημένη εργασία»

(Federici, 2018: 32). Έτσι «στους πασσάλους δεν κάηκαν μόνο τα κορμιά των μαγισσών αλλά ένας ολόκληρος κόσμος κοινωνικών σχέσεων» (Federici, 2018: 32).

Η ίδια (2018: 38) υποστηρίζει πως η πρακτική του κυνηγιού μαγισσών αντανάκλα σε μια προσπάθεια επανορθοποίησης και συντηρητικοποίησης της κοινωνικής ζωής. Κάνει λόγο (2018: 39) για θηλυκοποίηση της φτωχοποίησης. Υποστηρίζει (2018: 48) πως υπάρχουν νέες μορφές καπιταλιστικής συσσώρευσης, δηλαδή νέες μορφές παραγωγής καπιταλιστικού κέρδους, οι οποίες έχουν οδηγήσει σε σύγχρονες μορφές κυνηγιού μαγισσών που αντανακλούν σε απόπειρες θέσπισης νέων μορφών εργασιακής πειθαρχίας. Υπογραμμίζει (2018: 50) πως εξαιτίας της συγκεκριμένης μεσαιωνικής πρακτικής οι γυναίκες έμαθαν να αποδέχονται τις καταναγκαστικές εργασίες, την ψυχιατρικοποίηση της σεξουαλικότητάς τους και τον περιορισμό τους στον οικιακό χώρο. Η Federici (2018) τονίζει πως τα παραπάνω αποτελέσματα διαμόρφωσαν την σύγχρονη κατάσταση των γυναικών και πως η βαρβαρότητα εναντίον τους εκδηλώνεται μέχρι σήμερα και έχει χρηστικό σκοπό. Λειτουργεί ως «παιδαγωγική σκληρότητα» και σημαίνει έναν στόχο: την σταδιακή τρομοκράτηση ολόκληρων πληθυσμών, καθώς η «βία κατά των γυναικών αποτελεί βασικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης» (Federici, 2018: 52).

Η Judith Butler (2008) αντλώντας από τις θεωρίες του Foucault (βιοπολιτική) και του Agamben (κατάσταση εξαίρεσης) μιλά για τη σύγχρονη συνθήκη διακυβέρνησης των αρχών του 2000. Επηρεασμένη από τη «γυμνή ζωή» του homo sacer μιλά για τη βιοπολιτική του πένθους και του τραύματος και εισάγει την έννοια «ευάλωτη ζωή». Περιγράφει μια συνθήκη εξαίρεσης όπου με την συμβολή των media δημιουργείται μαζικό κλίμα ηθικού πανικού. Ένα στυλιζαρισμένο μηντιακό σκηνικό παρέχει τα «αφηγηματικά μέσα, μέσω των οποίων εγκαθιδρύεται “το ανθρώπινο” ως άξιο οδύνης» ενώ ταυτόχρονα ενώ ταυτόχρονα το «μη – ανθρώπινο» ορίζεται ως μη- άξιο οδύνης (Μπάτλερ, 2008: 90). Μέσα από την επικοινωνιακή στρατηγική «σοκ και δέος» προβάλλονται ορισμένα μη – ανθρώπινα πρόσωπα (Μπάτλερ, 2008: 227). Κατασκευάζονται παραμορφωμένα πορτρέτα και «από-ανθρωποποιημένες» αναπαραστάσεις (Μπάτλερ, 2008: 220, 223).

Τα αναπαριστώμενα πρόσωπα στην πραγματικότητα συγκροτούνται μέσα από τη δυνατότητα της από- ανθρωποποίησης τους. «Το “εγώ” που βλέπει αυτό το πρόσωπο δεν ταυτίζεται μαζί του» (Μπάτλερ, 2008: 223). Η αναπαράστασή τους σημαίνει την

μη- ταύτιση και ενέχει μια μορφή βίας. «Αυτή η βία είναι ο μηχανισμός μέσω του οποίου ορισμένες ζωές και ορισμένοι θάνατοι παραμένουν μη αναπαραστάσιμοι» (Μπάτλερ, 2008: 226). Η ευάλωτη ζωή είναι ορατή μόνο σε συνθήκες κρίσης, μόνο για να απανθρωποποιηθεί. Παρακάτω, θα επικεντρωθώ στην διαδικασία δια της συμβαίνει αυτό.

Συμπυκνώνοντας, ο Foucault περιγράφει το μοντέλο νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης ως βιοπολιτική. Ο Agamben εισηγείται την έννοια της κατάστασης εξαίρεσης προκειμένου να μιλήσει για τις οικονομικο-διακυβερνητική ορθολογικότητα που χαρακτηρίζει ιστορικά τις πρακτικές της βιοεξουσίας. Η Federici εξετάζει την κρίση καπιταλιστικής συσσώρευσης ως κατάσταση εξαίρεσης εντός της οποίας δαιμονοποιούνται συγκεκριμένες θηλυκότητες με στόχο την ανάπτυξη και την αναπαραγωγή του συστήματος παραγωγής στη βάση μιας νέας παραγωγικής/εργατικής πειθαρχίας. Τέλος η Butler εισηγείται την έννοια της ευάλωτης ζωής προκειμένου να μιλήσει για τον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη συνθήκη διακυβέρνησης παράγει ζωές μη αξιοβίωτες μέσα από απανθρωποποιημένες αναπαραστάσεις. Η γυμνή ζωή του Agamben, η μάγισσα της Federici και η «ευάλωτη ζωή» της Butler αποτελούν αποκλίνοντα υποκείμενα που παράγονται εντός της συνθήκης εξαίρεσης.

Παρακάτω θα σταθώ στο φαινόμενο του ηθικού πανικού. Θα προσπαθήσω να αναδείξω την λειτουργία του εντός μιας κατάστασης κρίσης – εξαίρεσης και τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζει τη φιγούρα του «φτωχοδιαβόλου» και τις σχέσεις κυριαρχίας που αποκρύπτει.

Ηθικός Πανικός

Οι σπουδές ηθικού πανικού ειδικά μετά την δεκαετία του 1970 αναδιαμόρφωσαν το πεδίο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Στα πλαίσια αυτής της κρίσιμης δεκαετίας επιχειρήθηκε μια προσπάθεια επαναπροσανατολισμού του κοινωνικού άγχους που προέκυψε από την οικονομική ύφεση της περιόδου (David et al, 2010: 407). Στην ανάπτυξη του συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου φαίνεται να οδήγησε η ανάγκη για μελέτη των επιπτώσεων της κοινωνικής αναταραχής που ήρθε ως αποτέλεσμα των επαναστατικών κινημάτων του 1968 (Young, 2009: 4). Θα

δανειστώ από την οπτική τους ακριβώς γιατί αντιλαμβάνονται τον ηθικό πανικό ως μια διαδικασία δαιμονοποίησης εντός μιας κατάστασης εξαίρεσης – κρίσης, με στόχο τον επανακαθορισμό των κοινωνικών ορίων μέσα από την περιγραφή και τη δημιουργία του εχθρού, της απειλής, της απόκλισης. Το φαινόμενο αναγνωρίζεται από τις σπουδές ηθικού πανικού ως απάντηση σε κάποια μεταβολή ή κρίση στην διαδικασία παραγωγής κεφαλαίου, στην ανάπτυξη του «ποινικού κράτους» και στην ανάγκη κατασκευής παραγωγικών και πειθαρχημένων υποκειμένων (Young, 2009). Έχει ως αποτέλεσμα την ποινική διαχείριση της φτώχειας και την εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης (Wacquant, 2001). Αντανακλά σε σημαίνουσες αλλαγές στις σχέσεις παραγωγής, στην κοινωνική κατασκευή της απόκλισης και στην ενεργοποίηση διαδικασιών ετεροποίησης (Βιδάλη κ.α, 2019) (Young, 2009).

Οι σπουδές ηθικού πανικού επικεντρώνονται στη μελέτη των νέων μορφών διακυβέρνησης, στους εναλλασσόμενους στόχους ηθικοποίησης και στην πιθανότητα να υπάρχουν «καλοί πανικοί» που λειτουργούν ως εργαλεία πολιτικής διεκδίκησης για τα υποκείμενά τους (Hier, 2015: 362). Αναγνωρίζουν την συνθήκη της κρίσης ως συνθήκη έκτακτης ανάγκης εντός της οποίας εκδηλώνεται το φαινόμενο του ηθικού πανικού, με σκοπό την τιθάσευση των μαζών δια του επανακαθορισμού των συλλογικών συναισθημάτων (Wacquant, 2001).

Ο ηθικός πανικός απαντά στο φαινόμενο της ταυτοποίησης μιας κατάστασης, μιας κοινωνικής ομάδας ή ορισμένων ατόμων ως απειλών, των οποίων η φύση προβάλλεται με τρόπο στερεοτυπικό από τα MME (David κ.α, 2011: 403, 404). Αντανακλά σε μια μορφή μιντιακής υπερ-αντίδρασης. Ωστόσο, παρά το γεγονός πως ο ηθικός πανικός σχετίζεται με την εμπλοκή των media, το φαινόμενο εντοπίζεται πολύ πριν την εμφάνισή τους (Reed, 2015: 67). Με δύο λόγια πάντοτε υπήρχαν κοινωνικές ομάδες και άτομα που δαιμονοποιούνταν λόγω της απόκλισης της συμπεριφοράς τους από την νόρμα. Πρόκειται για όλα εκείνα τα αποκλίνοντα υποκείμενα που περιέγραψε ο Foucault (1978) στην Ιστορία της σεξουαλικότητας, για τους νέους, τους ομοφυλόφιλους, τις σεξεργάτριες, τους ανθρώπους με ψυχικά προβλήματα, τους άνεργους, τους άστεγους, τους επαίτες κλπ. Πρόκειται για τις φιγούρες που περιέγραψαν η Federici (2004) (2018) και η Butler (2008), όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο μέρος.

Στη σύγχρονη εποχή ωστόσο τα MME παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στη διάδοση του φαινομένου. Παρατηρείται ένα «σπειροειδές κύκλωμα» αστυνομίας – MME-πολιτικών δικαστικής εξουσίας, το οποίο καλλιεργεί και καθορίζει τις φοβικές αντιδράσεις και την ηθική αγανάκτηση του πληθυσμού (Καρύδης, 2010: 51). Η προκληθείσα κοινωνική αντίδραση οδηγεί «στη δαιμονοποίηση συγκεκριμένων τύπων και την κατασκευή αποδιοπομπαίων τράγων» (Καρύδης, 2010: 44). Ωστόσο αυτοί που δαιμονοποιούν βρίσκονται σε διαλεκτική αλληλεξάρτηση με εκείνους που δαιμονοποιούνται. Η αλληλεξάρτηση αυτή αντανακλά στην αλληλεξάρτηση που είδαμε να περιγράφει ο Agamben (2005) ανάμεσα στον homo sacer και τον κυρίαρχο.

«Στο πλαίσιο αυτό, οι ηθικοί πανικοί εμφανίζονται αντιστρόφως ανάλογοι της κυριαρχικής ισχύος» (Young, 2015: 71). Λειτουργούν ως εργαλεία μετεγγραφής και ανακατεύθυνσης του ηθικού αναβρασμού που οφείλεται σε δομικές και αξιακές αλλαγές και όχι στις συμπεριφορές αποκλίνοντων υποκειμένων. Οι ηθικοί πανικοί υπογραμμίζουν την σημασία της συμμόρφωσης. Εμπεριέχουν τιμωρητικές προθέσεις (Young, 2015: 71). Λειτουργούν αφενός ως «μηχανισμοί αποξένωσης», και αφετέρου ως «μηχανισμοί άμυνας απέναντι σε συμπεριφορές κοινωνικής απορρύθμισης» (Young, 2015: 72).

Η εμφάνιση ηθικών πανικών απαντά συνήθως σε κάποια κατάσταση έκτακτης ανάγκης και κάποια ραγδαία αλλαγή στην πολιτισμική πολιτική (Hier, 2015: 362). Μπορεί να παρουσιάζονται αρχικά ως προσωρινά φαινόμενα, δεν θα πρέπει ωστόσο να ξεχνάμε ότι θρέφονται από συγκεκριμένες ιστορικά διαμορφωμένες διαδικασίες κρίσης και δεν λειτουργούν μόνο με αρνητικό κοινωνικό πρόσημο καθώς μπορούν να δημιουργήσουν πλαίσιο αντεπίθεσης για τα ίδια τα υποκείμενα του ηθικού πανικού (φτωχοδιάβολοι) (David κα, 2011: 407, 408).

Το φαινόμενο του ηθικού πανικού μπορεί να γίνει αντιληπτό με δύο τρόπους, είτε ως ένα επεισόδιο κοινωνικής αστάθειας εντός ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού ηθικής διαχείρισης, είτε ως μια βραχυπρόθεσμη διαδικασία αποπολιτισμικοποίησης εντός μακροπρόθεσμων εκπολιτιστικών διαδικασιών (David κα, 2011: 415). Έτσι οι ηθικοί πανικοί αναπαριστούν είτε παροδικές κρίσεις είτε την αισθητή παρακμή μακροχρόνιων ηθικών ρυθμίσεων (Hier, 2015: 364). Σε κάθε περίπτωση το φαινόμενο εκδηλώνεται στα πλαίσια της πολιτισμικής πολιτικής εντός μιας περιόδου

έκτακτης ανάγκης και ανταποκρίνεται στην κατασκευή του νεοφιλελεύθερου παραγωγικού και πειθαρχημένου υποκειμένου (Hier, 2015: 366). Σε αυτό το πλαίσιο η ηθική διαχείριση εννοείται ως ορθολογική, διαμορφωτική διαδικασία που συμβάλλει στην ιστορική κατασκευή μιας συγκεκριμένης υποκειμενικότητας με αποτέλεσμα οι ηθικοί πανικοί να εγγράφονται σε συγκεκριμένους κύκλους υπευθυνότητας που εγείρουν συγκεκριμένα κοινωνικά συναισθήματα απέναντι σε ορισμένους «ανεύθυνους άλλους». (Hier, 2015: 366).

Για τον Loic Wacquant (2001) ο ηθικός πανικός φαίνεται να ενισχύεται κατά την δεκαετία του 1970 – 1980 από την ανάδυση ενός κυρίαρχου λόγου περί εγκληματικότητας που συντελεί στην ανάπτυξη του ποινικού κράτους. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο παρατηρεί (2001: 21) τη βαθμιαία υποχώρηση του κοινωνικού κράτους. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε πως η παρακμή του κοινωνικού κράτους συνδυάζεται με την ανάπτυξη του ποινικού κρατικού βραχίονα και την ανάδυση και διάχυση συγκεκριμένων «νέο – συντηρητικών» λόγων και έργων «για την καταστολή των “ταραχών” που προκαλούν όλοι εκείνοι που ο Αλεξί ντε Τοκβίλ αποκαλούσε ... “τελευταίο κατακάθι των μεγάλων πόλεων”» (Wacquant: 2001, 24, 25). Οι λόγοι και οι πρακτικές αυτές στοχεύουν ακριβώς στην «εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης» (Wacquant, 2001: 22). «Υποκειμενοποιούν το φταίξιμο για την προκληθείσα κοινωνική βλάβη σε ταυτοποιήσιμους άλλους» (Hier, 2015: 367).

Οι λόγοι και οι πρακτικές αυτές συντελούν στη διάχυση του ηθικού πανικού στο κοινωνικό σώμα. Προωθούνται από διάφορους οργανισμούς, ινστιτούτα αλλά και πολιτικούς αξιωματούχους με στόχο την αναγωγή του τρίπτυχου «ελεύθερη αγορά - ατομική ευθύνη – πατριαρχικές αξίες» σε καθολική κοινωνική αρχή παράγοντας αντιλήψεις οι οποίες λειτουργούν ως «εγκληματολογικό άλλοθι για την αναδιοργάνωση του έργου της αστυνόμευσης» για τον κατευνασμό του φόβου «των μεσαίων και ανώτερων τάξεων - τάξεων που ψηφίζουν δηλαδή – από τις μόνιμες παρενοχλήσεις των φτωχών» που πλέον προσωποποιούν απειλή για την εθνική τάξη και ασφάλεια (Wacquant, 2001: 27,31).

Διαμορφώνεται έτσι μια πολιτική της «μηδενικής ανοχής», με βασικό της πρόταγμα την ανακατάληψη των πόλεων από τους πολίτες, τον κοινωνικό αποκλεισμό όσων θεωρούνται «μη- πολίτες», την αποκατάσταση της τάξης και της ευμάρειας μέσω της «εντατικής νέας αστυνόμευσης» (Wacquant: 2001, 31). Με δύο λόγια η πολιτική της

«μηδενικής ανοχής» λειτουργεί ως «εργαλείο νομιμοποίησης της αστυνομικής και δικαστικής διαχείρισης της φτώχειας, που ενοχλεί» (Wacquant, 2001: 37). Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι διττό απ' την μια το κράτος και οι θεσμοί του αναδεικνύονται ως βασικοί διαχειριστές της ηθικής κρίσης που προκαλεί την κοινωνική αναταραχή ενώ ταυτόχρονα η άσκηση κοινωνικού ελέγχου αποδίδεται στους ίδιους τους πολίτες μέσα από το πρόταγμα της «ατομικής ευθύνης» (Wacquant, 2001: 38).

Ο ηθικός πανικός δεν θα ήταν τίποτα χωρίς το «αποκλίνον» υποκείμενό του, τον «φτωχοδιάβολο». Στη φιγούρα αυτή πλέον προσωποποιείται το κακό (Reed, 2015: 66). Πάνω της συχνά μετατίθεται το μαζικό άγχος (Young, 2009: 4). Έτσι, η ένταση, περιορίζεται σε ένα άτομο, ή μια ομάδα. Στο αποτέλεσμα του περιορισμού αυτού εντοπίζεται το εξής παράδοξο: η ένταση προσωποποιείται στο συγκεκριμένο άτομο ή ομάδα με τρόπο που πλέον να σημαίνει τον «εγκληματία», την «κοινωνική απειλή». Το ίδιο το ποινικό σύστημα δημιουργεί την αναπαράσταση στη βάση της οποίας αναγνωρίζεται ο «αποκλίνων», υποδεικνύοντας τον κοινωνικό ρόλο και την ταυτότητα που θα υιοθετήσει. (Debuyst: 1999, 69).

Η νέα θεωρία της απόκλισης και η νέα εγκληματολογία έρχονται να αποθέσουν τα μεθοδολογικά τους εργαλεία για την ανάλυση της φιγούρας του/της αποκλίνοντος-ουσας (Young, 2009: 8). Η απόδοση του χαρακτηρισμού «αποκλίνουσα» σε μια συμπεριφορά λαμβάνει χώρα εντός μιας διαδικασίας παραγωγής κεφαλαίου (Βιδάλη κα, 2012: 151). Υπ' αυτό το πρίσμα οποιαδήποτε αλλαγή στην παραγωγική διαδικασία θα μπορούσε να αντανakλά στον τρόπο απόδοσης του χαρακτηρισμού «αποκλίνουσες» σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Ένα από τα αποτελέσματα της απόδοσης του συγκεκριμένου χαρακτηρισμού είναι η εγκληματοποίηση των κοινωνικών στρωμάτων στα οποία απευθύνεται, μέσα απ' την παρουσίαση ενός προβλήματος που στην πραγματικότητα είναι πολιτικό ως πρόβλημα «συμμόρφωσης με τις επιταγές του νόμου» και την αναπαράσταση του δράστη ως «κοινωνικής απειλής» (Βιδάλη, 2019:38).

Σύμφωνα με αυτές τις νέες θεωρίες το φαινόμενο του ηθικού πανικού αντανakλά σε σημαντικές αλλαγές στο σύστημα των σχέσεων παραγωγής, επομένως και στο αξιακό σύστημα (Young, 2009: 6). Η μηντιακή ένταση με την οποία επενδύεται το φαινόμενο δημιουργεί φαντασιακά κύματα τρόμου τα οποία ωστόσο έχουν αληθινές συνέπειες με βασικότερη εκείνη του κοινωνικού αποκλεισμού των «αποκλινόντων». Τα

υποκείμενα του ηθικού πανικού δεν επιλέγονται τυχαία (Young, 2009: 4). Μέσα από μια διαδικασία μετάφρασης της φαντασίας σε πραγματικότητα οι «φτωχοδιάβολοι», δηλαδή τα υποκείμενα του πανικού μετατρέπονται στις ταμπέλες τους. Με δύο λόγια «οι φτωχοδιάβολοι δημιουργούνται από τον κοινωνικό έλεγχο» (Young, 2009: 7).

Σταδιακά εισάγεται στο πολιτικό λεξιλόγιο η έννοια της under-class, δηλαδή της «υπό τάξης» στην οποία δια του κυρίαρχου νεοσυντηρητικού λόγου αποδίδονται χαρακτηριστικά όπως η «παρανομία», η «εξάρτηση», η «εγκληματικότητα», η «πλήρης εξάρτηση από την κοινωνική αρωγή» (Wacquant 2001: 38). Η διάχυση του λόγου αυτού σύμφωνα με τις πιο πάνω θεωρίες έρχεται να νομιμοποιήσει τη «μετάλλαξη του Κράτους Πρόνοιας (welfare) σε Κράτος Εργασίας (workfare)» (Wacquant 2001: 55). Την ίδια στιγμή παρατηρείται μια προσπάθεια εξάλειψης της «ταξικής διαίρεσης, που στο εξής αντικαθίσταται από την τεχνική και ηθική αντίθεση μεταξύ “επαρκών” και “ανεπαρκών”, “υπεύθυνων” και “ανεύθυνων” » (Wacquant: 2001, 60).

Με δύο λόγια η επανηθικοποίηση της καθημερινότητας, όπως επιχειρείται από τους κυρίαρχους διά του ηθικού πανικού προϋποθέτει την εξής διαλεκτική μορφή: απ’ τη μια διαχέονται ηθικοποιητικοί λόγοι που εγκαλούν τους πολίτες να δράσουν υπεύθυνα, απ’ την άλλη διαχέονται λόγοι οι οποίοι διατυπώνουν τις διαστάσεις του κοινωνικού κόστους από την ηθική αναταραχή που προκαλούν οι «φτωχοδιάβολοι» (Hier, 2015: 365). «Το δόγμα της νέας ποινικής θρησκείας, που κατασκευάστηκε στις ΗΠΑ την δεκαετία του 1970 για να “στρώσει” τα ανυπότακτα στρώματα της εργατικής τάξης στην πειθαρχία της προσωρινής και κακοπληρωμένης εργασίας , διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη» (Wacquant: 2001, 77). Έτσι οι ατομικές και υπεύθυνες μορφές διαχείρισης ρίσκου μπορούν να εννοηθούν μόνο σε σχέση με γενικευμένες αναπαραστάσεις της ζημιάς που διενέργησαν οι «φτωχοδιάβολοι» (Hier, 2015: 365).

Η ηθική αγανάκτηση εντός της συνθήκης του ηθικού πανικού έχει ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση μιας διαδικασίας ετεροποίησης: έτσι ο «φτωχοδιάβολος» λειτουργεί ταυτόχρονα ως απειλή για την συλλογική ταυτότητα αλλά και ως επιβεβαίωσή της (Young, 2009: 10). Η κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας του «φτωχοδιάβολου» – υποκειμένου του ηθικού πανικού προϋποθέτει μια κάποια συναισθηματική επένδυση, έρχεται ως προϊόν των δυνάμεων της έλξης και της

απόθησης. Ο ηθικός πανικός εντοπίζεται σε αποκλίνουσα ομάδα με αποτέλεσμα την ενίσχυση της απόκλισής της χρησιμοποιώντας ως εργαλεία τον μαζικό στιγματισμό, την μετάφραση της φαντασίας σε πραγματικότητα και την αυτοεκπλήρωση των στερεοτύπων (Young, 2009: 13). Οι ηθικοί πανικοί είναι ηθικά συμβάντα που προκαλούν ηθική αγανάκτηση χωρίς ωστόσο να πλήττουν στην πραγματικότητα τα συμφέροντα του εξαγριωμένου πλήθους (Βασιλαντωνοπουλου, 2015), (Young, 2009). Πρόκειται για μετατεθειμένους φόβους στην υπό-ταξη, που μεταφράζονται ως ηθική αγανάκτηση απέναντι στην κουλτούρα των «φτωχοδιαβόλων» και έρχονται ως συμπτώματα της προσπάθειας ελέγχου των σχέσεων πειθαρχίας που εκδηλώνονται όταν το καπιταλιστικό μοντέλο βιώνει κρίση (Young, 2009: 13). Το κοινωνικό άγχος μετατίθεται στον «φτωχοδιάβολο», η αποκλίνουσα συμπεριφορά του οποίου φαίνεται να διαρρηγνύει τους υπάρχοντες κοινωνικούς κανόνες. Έτσι η εγκληματοποίησή του αντανακλά στην θέσπιση ξεκάθαρων κοινωνικών κανόνων (Young, 2009: 14).

Με δύο λόγια, η κοινωνική κατασκευή των φτωχοδιαβόλων πραγματοποιείται με όρους ηθικού εγχειρήματος που συντελεί στην κατασκευή και αναπαραγωγή κανονιστικών κατηγοριών ταυτότητας (Hier, 2015: 363). Έτσι, ο ηθικός πανικός αναδύεται ως σταδιακό κύμα κοινωνικής αλληλεγγύης στα πλαίσια της κοινότητας, της συλλογικότητας ή του έθνους και επιτυγχάνεται μέσα από τον κοινωνικό αποκλεισμό του μη- κανονικού (Reed, 2015: 68). Πραγματώνεται μέσα από σημειωτικές συνδέσεις στοιχείων που απαντούν σε διαφορετικά φαντασιακά επιτρέποντας σε διαφορετικά προβλήματα να συγκλίνουν στην αντίληψη του κοινού (Reed, 2015: 69).

Ο ηθικός πανικός μπορεί να ανταποκρίνεται σε τρία είδη. Πρώτα –πρώτα, μπορεί να έρχεται ως προϊόν μεθόδευσης των ελίτ. Οι κυρίαρχες ομάδες μπορεί να δημιουργούν το φαινόμενο εκμεταλλευόμενες μια υπάρχουσα κατάσταση κρίσης με σκοπό να διατηρήσουν ή να αυξήσουν την κυριαρχία τους. Μπορεί επίσης να αναδύεται από την ίδια την λαϊκή βάση. Ο ηθικός πανικός μπορεί να εκφράζει και να ενισχύει συλλογικά συναισθήματα, υπάρχοντα άγχη και ανησυχίες, να προκύπτει από τα κάτω και να αφορμάται από τις κοινές αντιλήψεις. Τέλος, μπορεί να διαμορφώνεται από ορισμένες ομάδες συμφερόντων, οι δρώντες των οποίων καταλαμβάνουν ένα μέσο επίπεδο εξουσίας ενώ δημιουργούν και διοχετεύουν πανικό με σκοπό λίγη ακόμα εξουσία. Αυτές οι τρεις εκδοχές της δημιουργίας του φαινομένου μπορεί να αλληλοδιαπλέκονται (Reed, 2015: 67).

Ανακεφαλαιωνοντας, το φαινόμενο του ηθικού πανικού εκδηλώνεται ως διαδικασία δαιμονοποίησης ατόμων ή ομάδων των λαϊκών υποτάξεων. Στοχεύει στον επανακαθορισμό των κοινωνικών ορίων μέσα από την επιστράτευση της ρητορικής δημιουργίας εχθρών. Απαντά σε μεταβολές που πραγματοποιούνται στις σχέσεις παραγωγής εντός του καπιταλιστικού συστήματος. Εγείρει συνήθως μηντιακή και κοινωνική υπεράντιδραση, παρά το γεγονός πως συνήθως τα συμφέροντα των μαζών δεν πλήττονται. Αντανακλά στην ανάγκη παραγωγής πειθαρχημένων υποκειμένων και την προσπάθεια αναγωγής του τρίπτυχου «ελεύθερη αγορά – ατομική ευθύνη- πατριαρχικές αξίες» σε βασική κοινωνική αρχή. Σημαίνει την συρρίκνωση του κοινωνικού και την ισχυροποίηση του ποινικού κράτους.

Μέσω του ηθικού πανικού εγκληματοποιείται η εξαθλίωση και ποινικοποιείται η ευαλωτότητα μέσα από την σταδιακή απόδοση χαρακτηριστικών όπως η εξάρτηση, η παρανομία και η εγκληματικότητα σε άτομα των λαϊκών υπο-τάξεων. Πίσω από την απόδοση των χαρακτηριστικών αυτών καμουφλάρεται η προσπάθεια νομιμοποίησης του ποινικού χαρακτήρα και της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους. Έτσι η κοινωνική κατασκευή του φτωχοδιαβολου πραγματοποιείται με όρους ηθικού εγγειρήματος και στοχεύει στην κατασκευή και αναπαραγωγή κανονιστικών κατηγοριών ταυτότητας. Το κράτος τιμωρεί όσους θα έπρεπε να φροντίζει προκειμένου να επανακαθορίσει ποιους θεωρεί πολίτες του και ποιους θεωρεί βάρος.

Η ελληνική χρηματοπιστωτική κρίση ως κατάσταση εξαίρεσης και πεδίο ηθικού πανικού

Η κρίση της δεκαετίας του 2010 στην Ελλάδα έρχεται ως απόρροια της συνολικότερης κρίσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Αντανακλά σε μια κατάσταση εξαίρεσης εντός της οποίας ο φιλελεύθερος λόγος επενδύεται με ηθικολογική χροιά και ιατρικοποιείται, το κράτος γίνεται αυταρχικό, οι ζωές διαχωρίζονται σε αξιοβίωτες και μη, ενώ ταυτόχρονα ενεργοποιείται η «βιοπολιτική του χρέους» (Αθανασίου, 2012). Οι επιπτώσεις της Μεγάλης Ευρωπαϊκής Ύφεσης του 2008 στην Ελλάδα αντανakλούν στη ανανοηματοδότηση της έννοιας της πολιτειότητας (citizenship) μέσα από την αναδιάρθρωση της κοινωνικής πολιτικής (Κουραχάνης, 2020: 71). Η πατριαρχία, η ξενοφοβία και η ομοφοβία οξύνονται και ενσωματώνονται στον κρατικό μηχανισμό. Η εθνο-νεοφιλελεύθερη λογική συνυφαίνεται

με τη μικροπολιτική του ηθικού πανικού. Μαζί δημιουργούν καλλιεργούν το έδαφος για τη δημιουργία νέων ταυτοτήτων και νέων τρόπων διαχείρισης των ταυτοτήτων αυτών (Αθανασίου, 2012: 36)

Για τον Νίκο Κουραχάνη (2020) η οικονομική κρίση έρχεται ως μέσο νομιμοποίησης για την αναδιάρθρωση της κοινωνικής πολιτικής. Το μοντέλο διακυβέρνησης της χώρας αρχίζει να παρεκκλίνει από τις δημοκρατικές αρχές ενώ το νέο κοινωνικό τοπίο διαμορφώνεται με άξονα την ενεργοποίηση κρατικών μηχανισμών έκτακτης ανάγκης, τις περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες, την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, τις περικοπές στους μισθούς και την εμφάνιση εκτεταμένης ιδιωτικοποίησης (Κουραχάνης, 2020: 82).

Για τον Κουραχάνη (2020) νέα πολιτειότητα αρθρώνεται γύρω από την ατομική ευθύνη και αντανakλά στην ενίσχυση των υποχρεώσεων και την αποδυνάμωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η απασχόληση αποτελεί πλέον βασικό κριτήριο για την εξασφάλιση κοινωνικών παροχών. Ο νέος υπεύθυνος πολίτης είναι εκείνος που μεταθέτει τις κοινωνικές του ανάγκες στον ιδιωτικό τομέα και τον εθελοντισμό επιλέγοντας συνειδητά να μην επιβαρύνει τις δημόσιες υπηρεσίες. Είναι ανταγωνιστικός και φιλόδοξος στην αγορά εργασίας. Μπορεί έτσι να ασκήσει τα δικαιώματα του εφόσον είναι σε θέση να πειθαρχήσει στους κανόνες της αγοράς, εφόσον είναι σε θέση να πληρώσει για να έχει κοινωνική ασφάλιση και πρόνοια (Κουραχάνης, 2020: 73). Ο νέος υπεύθυνος πολίτης θυμίζει περισσότερο καταναλωτή. Οφείλει να είναι σε θέση να σπονσοράρει ο ίδιος την ευημερία του. Η τεχνολογία της κρίσης αρθρώνεται γύρω από το μάνατζμεντ της επιβίωσης, την ανάληψη της ηθικής και πολιτικής ευθύνης της συλλογικής και ατομικής επισφάλειας με αποτέλεσμα η κατάσταση εξαίρεσης να «παράγει εξαιρέσεις» (Αθανασίου, 2012: 47). Έτσι η πολιτειότητα αποσυνδέεται από το κράτος ενώ ταυτόχρονα η ιδιότητα του πολίτη αποπολιτικοποιείται.

Ταυτόχρονα με την νέα πολιτειότητα, κατασκευάζεται και η έννοια της μη-πολιτειότητας (denizenship). Βασικά χαρακτηριστικά της μη-πολιτειότητας (denizenship) είναι η περιορισμένη ικανότητα συμμετοχής στην πολιτική κοινότητα, οι μειωμένες κοινωνικές ευκαιρίες και η δημιουργία κατακερματισμένων, εύθραυστων και ασταθών δεσμών με τη δημόσια σφαίρα (Κουραχάνης, 2020: 74).

Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο ως κύριος στόχος του κράτους προτάσσεται η «διακυβέρνηση του σώματος σε κίνδυνο και η διακυβέρνηση του επικίνδυνου σώματος» (Αθανασίου, 2012, 46). Έτσι ενεργοποιούνται τεχνολογίες μετατροπής των υποκειμένων σε «ξένα σώματα», «επισφαλείς ζωές». «Οι κάθε λογής “ξένοι” και “ξένες» υποστασιοποιούνται, αποκηρύσσονται, αποφεύγονται, ή εντοπίζονται, πειθαρχούνται, ελέγχονται και μπαίνουν στη θέση τους» (Αθανασίου, 2012, 47).

Ο κυρίαρχος λόγος αποκτά ιατρικά χαρακτηριστικά την στιγμή που παράγεται μια «εθνική αισθηματολογία» (Αθανασίου, 2012, 28). Το παλιό και γνώριμο ηθικολογικό τρίπτυχο «πατρίς - θρησκεία - οικογένεια» επενδύεται με τα νοήματα της καινούριας συγκυρίας και μετατρέπεται σε άξονα γύρω από τον οποίο αρθρώνεται το μετά-αφήγημα της κρίσης. Σε αυτό το πλαίσιο η ιδιότητα του πολίτη φυσικοποιείται με αποτέλεσμα πλέον να μιλάμε για βιολογική ιδιότητα του πολίτη. Το σώμα ανάγεται σε κατεξοχήν αντικείμενο κυριαρχίας.

Οι πολίτες καλούνται να ενσαρκώσουν την πειθαρχία, να αναλάβουν ενσώματα, δηλαδή με το ίδιο τους το σώμα την ευθύνη για την σωτηρία της πατρίδας. «Κρίση απαιτεί πολιτική επένδυση στο σώμα, και μάλιστα στο σώμα του ηθικού πανικού, το μεταμελημένο σώμα του χρέους που αναμορφώνεται και μεταρρυθμίζεται προκειμένου να μετατρέψει την ντροπή σε υπερηφάνεια» (Αθανασίου, 2012: 41). Έτσι λιτότητα σημαίνει θυσία για την αποφυγή οικονομικού ή/και ηθικού κινδύνου.

Τα προεκλογικά σλόγκαν της περιόδου «φέρουν συνδηλώσεις επείγουσας ιατρικής πρόσκλησης : το ασθενές εθνικό σώμα σε σύστημα υποστήριξης ζωής, από το οποίο υπόσχονται να απαλλάξουν τη χώρα τα δύο κόμματα σωτήρες» (Αθανασίου, 2012: 49). Στην εθνική κοινότητα αποδίδονται χαρακτηριστικά οικιακού - οικογενειακού τύπου έτσι ο πολιτικός χώρος περιχαράκώνεται ως οικογενειακός χώρος που απειλείται. Η οικογένεια ανάγεται σε ιδεολογικό εργαλείο για τον διαχωρισμό του εθνικού από το ξένο σώμα.

Στα πλαίσια της νέας εθνικής συναισθηματολογίας οι πολιτικοί αυτοπροβάλλονται ως σωτήρες, ενώ αρθρώνονται ταυτόχρονα, μια ρητορική πολέμου ενάντια στην εγκληματικότητα και τον υγειονομικό κίνδυνο που προσωποποιούν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες, και μια ρητορική σχετική με την επανοικειοποίηση της πόλης από τους ίδιους τους πολίτες. «Οι μελοδραματικές αναφορές στην αγάπη και τη σωτηρία εκ μέρους του πολιτικού προσωπικού της νεοφιλελεύθερης τάξης δεν αποτελούν

αντίφαση αλλά τη συστατική όψη της νεοφιλελεύθερης γραμματικής» (Αθανασίου, 2012: 23). Οι μηχανισμοί εξουσίας ενσωματώνουν λειτουργίες του ρατσισμού, όπως εκείνη της διάκρισης των ζώων σε αξιοβίωτες και μη, που έρχεται να στηρίξει την γενικότερη θεματική του εσωτερικού εχθρού, όπως εκφράζεται από υπουργούς που μιλούν για υγειονομική βόμβα της λαθρομετανάστευσης, αόρατη απειλή, κλειστές δομές, στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι εθνικοί στόχοι που αναδύονται σε αυτό το πλαίσιο, έχουν να κάνουν με τη διαφύλαξη των αρχών της οικογένειας, της εθνικής οικειότητας, ομοθυμίας και θαλπωρής. Με αυτόν τον τρόπο φυσικοποιούνται οι αποκλεισμοί.

Η λειτουργία του ρατσισμού διαπλέκεται με εκείνη του ιατρικοποιημένου λόγου. Ιατρικά χαρακτηριστικά, όπως εκείνα της ομοιόστασης, της ευρωστίας και της υγείας, αποδίδονται στο εθνικό σώμα μέσω του εθνικού αφηγήματος. Η ανθρώπινη ιδιότητα πλέον οριοθετείται υπό όρους υγειονομικής πειθάρχησης. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ζωή, που « “αξίζει να τη ζει κανείς”, επιφυλάσσεται η φυσική θανάτωση, ή ο κοινωνικός θάνατος, ο αποκλεισμός, η πολιτική έκθεση και η εγκατάλειψη στο ενδεχόμενο του θανάτου για όσους και όσες ορίζονται ως ξένα σώματα» (Αθανασίου, 2012: 77) Η κρίση προβάλλει έτσι, ως κατάσταση επισφάλειας, ως συνθήκη παραγωγής «ξένων» υποκειμένων, δηλαδή μη-πολιτών και έκθεσής τους στην κοινωνική οδύνη. Το υγιές εθνικό-οικογενειακό σώμα βρίσκεται υπό την απειλή των «μολυσματικών» και «ξένων» σωμάτων. Η κρίση μετατρέπεται έτσι σε πρόσφορο έδαφος για την ανάδυση και διάχυση ηθικών πανικών.

Στη συνέχεια θα επικεντρωθώ στην μελέτη της περίπτωσης που έχω επιλέξει, δηλαδή στο γεγονός της διαπόμπευσης των οροθετικών γυναικών το 2012. Θα προσπαθήσω να αναλύσω τον λόγο των υπερασπιστών χρησιμοποιώντας την Κριτική Ανάλυση Λόγου πως την εισηγήθηκε ο Norman Fairclough. Θα σταθώ στην κοινωνική συνθήκη που είχε δημιουργηθεί λίγο πριν την διαπόμπευση, στην ρητορική δημιουργίας εχθρών, στην φτωχοποίηση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και τις περικοπές στο κοινωνικό κράτος. Θα αναλύσω τον λόγο των δύο υπουργών, του Μιχάλη Χρυσοχοϊδη και του Ανδρέα Λοβέρδου. Θα μείνω στην θεσμική διαχείριση και την μηντιακή αναπαράσταση των γυναικών αυτών και στον τρόπο με τον οποίο οι φιγούρες τους λειτούργησαν για τον καθορισμό της νέας πολιτειοτητας αλλά και της μη πολιτειότητας (denizenship).

Η κοινωνική συνθήκη πριν την διαπόμπευση: Περικοπές στις κοινωνικές παροχές, αναζήτηση εχθρών και ανανοηματοδότηση της πολιτειότητας

Κατά την άνοιξη του 2012, λίγο πριν τις εκλογές της 6^{ης} Μαΐου, λίγο μετά την υπογραφή του δεύτερου μνημονίου και στο ζενίθ της οικονομικής κρίσης πραγματοποιούνται επιχειρήσεις σκούπα στο αθηναϊκό κέντρο με στόχο συλλήψεις οροθετικών χρηστών υψηλού κινδύνου. Οι επιχειρήσεις αυτές δεν πραγματοποιούνται σε κενό αέρος, αλλά στα πλαίσια ενός ιατρικοποιημένου λόγου που εμφανίζει την υγεία του καθαρού εθνικού σώματος να απειλείται από τους «λαθροεισβολείς». Συμβαίνουν ταυτόχρονα με την άνοδο της Χρυσής Αυγής.

«Για περισσότερα από 3 χρόνια (2009-2012), η ελληνική κοινωνία ζει υπό την απειλή της εξαφάνισης. Τα άτομα ζουν πια με τον φόβο αυτό και βρίσκονται διαρκώς αντιμέτωπα με μια πρακτική αδυναμία να εξασφαλίσουν τους όρους διαβίωσή τους». (Κακογιάννη, 2014: 94). Στο δημόσιο λόγο ενσωματώνεται σταδιακά μια ρητορική περί εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών, απειλών και μαζικών κινδύνων. Η ρητορική αυτή αρθρώνεται ως απάντηση στο ερώτημα της επιβίωσης που δυσκολεύει όσο βαθαίνει η οικονομική κρίση. «Αυτός που νιώθει θύμα της αποστέρησης και της φτωχοποίησης γίνεται με τη σειρά του θύτης, μέσα από μια κίνηση καθαρής μετάθεσης : το κυνήγι των ξένων, των ομοφυλόφιλων, των αγωνιστών» (Κακογιάννη, 2014: 95). Ο κυρίαρχος λόγος επικεντρώνεται στην δημιουργία εχθρών και ενεργοποιεί διαδικασίες ετεροποίησης.

Ο Μάριος Αραβαντινός είναι δημοσιογράφος – ερευνητής, της ανεξάρτητης ομάδας του Documento. Έχει ασχοληθεί εκτενώς με την περίπτωση του Ανδρέα Λοβέρδου και την εμπλοκή του στο σκάνδαλο Novartis. Την περίοδο του 2012 δούλεψε ως δημοσιογράφος στο enikos.gr. Κατά την συζήτησή μας επέμενε ότι έχει ιδιαίτερη σημασία το κοινωνικό- ιστορικό περικείμενο εντός του οποίου έλαβε χώρα η διαπόμπευση των οροθετικών γυναικών το 2012.

Για τον ίδιο πρόκειται για ένα περιβάλλον «ραγδαίας φτωχοποίησης» και «έντονων κοινωνικών αντιδράσεων», το οποίο γέννησε με σχεδόν εξαναγκαστικό τρόπο μια νέα κυβέρνηση καθ' υπόδειξη των ευρωπαϊών εταίρων. Σε αυτό το περιβάλλον θρέφεται και αναπτύσσεται η εγκληματική οργάνωση της Χρυσής Αυγής, ο ακροδεξιός λόγος της οποίας σύμφωνα με τον Μάριο διαχέεται στο κοινωνικό σώμα ενισχύοντας την

φοβικότητα που προκύπτει απ' την ανασφάλεια της κρίσης και επαναπροσανατολίζοντάς την προς την αναζήτηση εχθρών.

Το 2012 η Ελλάδα είναι ήδη 2 χρόνια σε κρίση, οπότε είναι ραγδαία η φτωχοποίηση της κοινωνίας. Είναι μια περίοδος κατά την οποία ο κόσμος διαδηλώνει πάρα πολύ έντονα. Για πρώτη φορά από το 1989 - 1990 βλέπουμε να σχηματίζεται μια κυβέρνηση εθνικής ανάγκης στην πραγματικότητα, και ένας πρωθυπουργός τότε, ο οποίος έχει εκλεγεί με μεγάλο ποσοστό και θέλει να κάνει δημοψήφισμα για τα μέτρα που έχουν ζητήσει οι ευρωπαίοι. Έφερε σχεδόν εσωκομματικό πραξικόπημα για να βγει ο Παπαδήμος. Παράλληλα, επειδή είναι τέτοιες οι οικονομικές συνθήκες ο κόσμος ακούει τα συνθήματα της δεξιάς και ψάχνει τον εύκολο εχθρό και ο εύκολος εχθρός στην Ελλάδα είναι πάντα ο μετανάστης και ο πρόσφυγας.

Από το 2010 το προσφυγικό στο κέντρο της Αθήνας αρχίζει να παρουσιάζεται ως πρόβλημα. Ο κόσμος αρχίζει να αντιδρά εκεί καταφέρνει να παρεισφρήσει η Χρυσή Αυγή, τα κανάλια ηθελημένα ή μη την αβαντάρουν, εμφανίζοντας στελέχη της ως δήθεν αγανακτισμένους κατοίκους του Αγίου Παντελεήμονα, οι οποίοι δεν θέλουν τους μετανάστες και παρουσιάζονται ρεπορτάζ σύμφωνα με τα οποία χρυσαυγίτες πήγαιναν στα ΑΤΜ για να προστατεύσουν τις γιαγιάδες από τους «κακούς» αλλοδαπούς.

Δύο χρόνια πριν το 12 για πρώτη φορά έχει εκλεγεί στο δημοτικό συμβούλιο της Αθήνας, ο Νίκος

Μιχαλολιάκος ως δημοτικός σύμβουλος, ο γραμματέας της ΧΑ. Και την άνοιξη του 2012 είμαστε λίγο πριν η ΧΑ, δηλαδή ένα καθαρά νεοναζιστικό κόμμα, μπει για πρώτη φορά στη Βουλή.

Άρα μιλάμε για ένα εξαιρετικά τεταμένο περιβάλλον, για μια εξαιρετικά φοβική κοινωνία, η οποία έχει μάθει να ζει σε ευμάρεια και δεν ξέρει τι της ξημερώνει και για μια κοινωνία που φοβάται τον πρόσφυγα και τον μετανάστη και που τα Media και το πολιτικό σύστημα ενισχύουν καθημερινά τον φόβο αυτόν.

Αναμφίβολα ο καπιταλισμός στην Ελλάδα περνούσε κρίση. Η εποχή εκείνη διαμόρφωσε το τι σημαίνει πολίτης και επανακαθόρισε πολιτικές κατηγορίες πολιτών και μη πολιτών, με τρόπο που τα προηγούμενα χρόνια δεν θα μπορούσαμε ούτε καν να φανταστούμε.

(Μάριος Αραβαντινός- ερευνητής, δημοσιογράφος)

Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο παρατηρείται έντονη συνεργασία των αστυνομικών και υγειονομικών αρχών. Η συνεργασία αυτή ιστορικά σημαίνει την άνοδο του τιμωρητικού-πειθαρχικού κράτους και συνεπάγεται μια μορφή επιτήρησης επικεντρωμένη σε μετακινούμενους και άρα ανεξέλεγκτους πληθυσμούς, όπως οι πρόσφυγες, οι εσωτερικοί μετανάστες, οι σεξεργάτριες και οι νομάδες και επιτυγχάνεται με την έκδοση ειδικών βιβλιαρίων (Κορασίδου, 2002). Ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Μιχάλης Χρυσοχόιδης δημιουργεί 30 κλειστά κέντρα κράτησης προσφύγων. Ο Ανδρέας Λοβέρδος σε ομιλία του στον ΟΗΕ στις 9 Ιουνίου 2011 ισχυρίζεται, ότι για την εξάπλωση του AIDS στην Ελλάδα ευθύνονται οι γυναίκες από την Υποσαχάρια Αφρική. Βλέπουμε σταδιακά η ρητορική γύρω από την υγεία του έθνους να διαπλέκεται με την ρητορική για την ασφάλειά του. Ο

μετανάστης και ο πρόσφυγας περιγράφονται και γίνονται αντικείμενο διαχείρισης από τους θεσμούς σαν να πρόκειται για δυνητικές απειλές.

Ο κυρίαρχος λόγος σταδιακά ιατρικοποιείται και εκφέρεται έτσι ώστε να εισάγει διαχωρισμούς. Την ίδια ώρα υιοθετούνται ρατσιστικοί συνειρμοί γύρω από την κρίση. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες περιγράφονται με τον ίδιο τρόπο από τους δύο υπουργούς ως «ξένα σώματα» που απειλούν την υγεία του καθαρού ελληνικού κοινωνικού σώματος (Αθανασίου, 2012: 34 -35).

Ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος είναι ακτιβιστής, δημοσιογράφος, πολιτευτής, μέλος του Δ.Σ. της Θετικής Φωνής και οροθετικός. Είναι από τα πρώτα άτομα που μίλησαν ανοιχτά για την οροθετικότητά τους στην Ελλάδα. Κατά την συνέντευξή μας όχι μόνο επέμεινε στην τάση του κυρίαρχου λόγου προς την αναζήτηση εχθρών, αλλά μου υπέδειξε την ομιλία του τότε υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στον ΟΗΕ ως πρώτο δείγμα της «πολιτικής διαστροφής», που ήθελε τον πρόσφυγα και τον μετανάστη να συνιστούν απειλή για την δημόσια υγεία.

Το εύρημα το πολιτικό, ότι οι μετανάστες συμβάλλουν στην διάδοση του HIV ήταν μια διαστροφή η οποία γεννήθηκε στο μυαλό του Λοβέρδου, γιατί όντας υπουργός Υγείας είχε την ευκαιρία να πάει στον ΟΗΕ και να πει αυτή την μαλακία. Έπρεπε να γίνει σαφές στο μυαλό των ανθρώπων ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες είναι οι επικίνδυνοι. Επιστημονικά αυτό δεν είχε απολύτως καμία σχέση με την πραγματικότητα.

(Γρηγόρης Βαλλιανάτος- δημοσιογράφος, ακτιβιστής, ΘΕΤΙΚΗ ΦΩΝΗ)

Στο Purity and Danger (2001) η Mary Douglas υποστηρίζει πως οι έννοιες της μιαιρότητας και της ασθένειας συνδέονται με εκείνες της κοινωνικής ιεραρχίας, της ηθικής και του πολιτισμικού συστήματος. Για την Douglas (2001: 132) η ιδέα της μόλυνσης/ μιαιρότητας χρησιμοποιείται για την επίλυση ηθικών ζητημάτων σε συνθήκες όπου παρατηρείται έλλειψη άλλων κοινωνικών κανόνων για την

εξυπηρέτηση του συγκεκριμένου σκοπού. Πρόκειται για μια μορφή ρύθμισης της ηθικής αποδοκιμασίας, για έναν τρόπο αλληλεπίδρασης της ατομικής συνείδησης και του δημόσιου κώδικα. Η ίδια σημειώνει (2001) αρκετές περιπτώσεις κατά τις οποίες η έννοια της μιαιρότητας διαπλέκεται με εκείνη της ηθικής. Αυτή που φαίνεται να απαντά στη συνθήκη της ελληνικής οικονομικής κρίσης αφορά σε συνθήκες ηθικώς απροσδιόριστες εντός των οποίων ο κανόνας της μιαιρότητας είναι αυτός που τελικά προσδιορίζει αν έχει γίνει παράβαση στο πολιτισμικό σύστημα (Douglas, 2001: 133).

Η Douglas (2001: 98) υποστηρίζει πως οι επινοημένοι κοινωνικοί κίνδυνοι εντοπίζονται συνήθως στο κοινωνικό περιθώριο και «εκφράζουν κάτι σημαντικό για την περιθωριοποίηση». Έτσι περιθωριακές φιγούρες αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα ως ευάλωτα και ως επικίνδυνα άτομα. Λειτουργούν ως εισβολείς εντός του συστήματος. Βρίσκονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση, ούτε εντός ούτε εκτός, σ' ένα κατώφλι. Η κατάσταση στην οποία βρίσκονται μεταφράζεται ως επικίνδυνη και τους επιβάλλεται κοινωνικός έλεγχος προκειμένου να συμμορφωθούν (Douglas, 2001: 105).

Σε αυτό το κοινωνικό και ιστορικό σημείο γίνεται σαφές, πως η περιγραφή του πρόσφυγα και του μετανάστη ως υγειονομική απειλή απέναντι στον ντόπιο αντανάκλα σε μια προσπάθεια διαχωρισμού του πολίτη από τον μη πολίτη, που για την νομική επιστήμη σημαίνει τον διαχωρισμό του ιθαγενούς υποκειμένου δικαίου, από το αλλοδαπό υποκείμενο. Ο επανακαθορισμός της πολιτειότητας και της μη πολιτειότητας με όρους μιαιρότητας και υγειονομικού κινδύνου αντανάκλα σε αλλαγές στο πολιτισμικό σύστημα αλλά και στο σύστημα καπιταλιστικής παραγωγής.

Η άρθρωση ενός τέτοιου λόγου, η θεσμική υιοθέτησή του και η κοινωνική του διάχυσή απαντά στην συστηματική προσπάθεια δημιουργίας εχθρού που παρατηρείται εκείνη την περίοδο. Το ότι η τάση αυτή υιοθετείται από τους θεσμούς εντός μιας περιόδου κρίσης δεν είναι τυχαίο (Αθανασίου, 2012). Την ίδια ώρα το κοινωνικό κράτος συρρικνώνεται και οι κοινωνικές δαπάνες μειώνονται (Κουραχάνης, 2020).

Ο Νίκος Κουραχάνης είναι Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Έχει μελετήσει και γράψει σχετικά με την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Στα πλαίσια της κουβέντας μας υποστήριξε πως ο ετεροποιητικός λόγος μόνο αρχικά αφορούσε αποκλειστικά στη φιγούρα του πρόσφυγα και του μετανάστη. Σύμφωνα με τον ίδιο οι ακροδεξιές ρητορικές και οι

αυταρχικές πρακτικές που τις συνοδεύουν αρχίζουν να συναντώνται όλο και πιο έντονα με το «βάθεμα της κρίσης», εντείνονται όσο πληθαίνουν οι «μνημονιακές διατάξεις». Έρχονται να νομιμοποιήσουν την «κοινωνική απορρύθμιση», τις «περικοπές στο κοινωνικό κράτος» και να «μεταθέσουν την ευθύνη» για την εθνική κατάσταση, αυτή την φορά όχι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες αλλά στα φτωχοποιημένα κοινωνικά στρώματα, που πλέον περιγράφονται ως «υπαίτια» για την κρίση.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι αυτές ρητορικές και οι πρακτικές που τις συνοδεύουν συντελούνται και επιλέγεται να εφαρμοστούν σε περίοδο οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης. Ιδιαίτερα η περίοδος 2011-12 και μέχρι το 2014 είναι το βάθεμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, εν μέσω πολλών μνημονικών διατάξεων, (μεσοπρόσθεσμα ,κουρέματα στα ασφαλιστικά ταμεία, PSI, χρέος). Οι ρητορικές που αναδύονται και οι διαδικασίες που συντελούνται παράλληλα με αυτές ακριβώς επιτελούν νομιμοποίηση μιας κοινωνικής απορρύθμισης.

(...) Αυτό που παρατηρήθηκε ευρύτερα και έχει αποτυπωθεί στη επιστημονική βιβλιογραφία, αλλά το είδαμε και βιωματικά, στα χρόνια των κρίσεων: γιατί δεν πρόκειται για μια μόνο κρίση, αλλά φαινόμενα πολυεπίπεδων κρίσεων, τα οποία επιδέχονται μιας πανομοιότυπης διαχείρισης, προκειμένου να προωθηθούν συγκεκριμένες αλλαγές, όπου εδώ εν προκειμένω είναι περικοπές στο κοινωνικό κράτος. Εντός τους λοιπόν επινοούνται διάφορα σχήματα μετάθεσης της ευθύνης από τα συλλογικά όργανα και τους θεσμούς προς τους ίδιους τους ευάλωτους οι οποίοι κατασκευάζονται ως υπαίτιοι προκειμένου

να νομιμοποιηθούν κάποιες συγκεκριμένες πολιτικές κατευθύνσεις.

(Νίκος Κουραχάνης - Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής Πολιτικής και Στέγασης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Σταδιακά υιοθετείται ένα νέο πολιτικό λεξιλόγιο στα πλαίσια του οποίου οικονομικοί όροι λαμβάνουν κοινωνικές και ηθικές διαστάσεις. Κεντρικό πυρήνα αυτού του νέου λεξιλογίου φαίνεται να αποτελεί η έννοια του χρέους, όχι τόσο με την διάσταση της οικονομικής οφειλής, όσο με εκείνη της υποχρέωσης. Οι πολίτες καλούνται να εξατομικεύσουν το χρέος, να το ενσωματώσουν και να αναλάβουν πλέον ως πολιτικό σώμα «την ευθύνη της σωτηρίας της πατρίδας» (Αθανασίου, 2012: 40).

Σύμφωνα με τον Νίκο η υιοθέτηση του νέου αυτού λεξιλογίου δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την καλλιέργεια του φαινομένου του ηθικού πανικού. Αποσκοπεί στον αποπροσανατολισμό των πολιτών από τα σοβαρά ζητήματα που ανακύπτουν σε επίπεδο οικονομικής ατζέντας αλλά και στην ανάγκη των μνημονιακών κομμάτων να περισυλλέξουν τους ψηφοφόρους που προσανατολίζονται σταδιακά προς την άκρα δεξιά.

Μην ξεχνάμε ότι τα ΜΜΕ μιλούσαν με ένα λεξιλόγιο οικονομικού ναρκωμανούς, λέγοντας τι πρέπει να κάνουμε για να πάρουμε την επόμενη «δόση μας» από ταμεία. Σε αυτό το πλαίσιο υπάρχει ηθικός πανικός. Όλα αυτά είναι πρακτικές σε ένα πλαίσιο ακραίων οικονομικών συγκυριών εντός του οποίου τα μνημονιακά κόμματα από την μία προσπαθούν να αποπροσανατολίσουν από την οικονομική ατζέντα και από την άλλη να μαζέψουν τις διαρροές προς την ακροδεξιά.

(Νίκος Κουραχάνης - Επίκουρος καθηγητής Κοινωνικής Πολιτικής και Στέγασης)

Είναι σαφές πως οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης αποτυπώνονται εντονότερα στις πιο χαμηλές και ευάλωτες κοινωνικές κατηγορίες. Η διάχυση της ρητορικής στοχοποιεί τις συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις και σαφώς δυσχεραίνει την επιβίωσή τους. Τις κατατάσσει την κατηγορία των εχθρών του κράτους, δίπλα απ' τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Οι εν λόγω κατηγορίες περιγράφονται με όρους εξάρτησης. Το νέο πολιτικό λεξιλόγιο στοχεύει στην επαναδιαπραγμάτευση ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου, καθώς το παλιό πλαίσιο συναίνεσης φαίνεται να έχει καταρρεύσει (Αθανασίου, 2012). Ως βασικός στόχος της ρητορικής που αναδύεται προτάσσεται η επανανοηματοδότηση της ιδιότητας του πολίτη (Κουραχάνης, 2020).

Για τον Νίκο Κουραχάνη, ο δημόσιος λόγος γύρω από τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες εκτυλίσσεται γύρω από την έννοια της εξάρτησης. Πρόκειται για μια ρητορική μανούβρα, η οποία δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Συναντάται ήδη στην Αμερική και την Βρετανία την περίοδο του 1970- 1980 με την άνοδο της Θάτσερ και του Ρίγκαν. Συνδέονται με τον όρο *underclass* και την διάχυση ηθικού πανικού γύρω από το υποπρολεταριάτο το οποίο περιγράφεται ως εξαρτημένο από τις κοινωνικές παροχές, και άρα ως κοινωνικό βάρος στα πλαίσια μιας οικονομίας που παραπαίει (Wacquant, 2001).

Έχουμε δει σε πολλά διαφορετικά στιγμιότυπα σε όλη αυτή τη δεκαετία πώς ο όρος «εξαρτημένος» διατυπώνεται από τη δεξιά παράταξη σε διάφορες περιστάσεις πχ εξάρτηση φτωχών πολιτών από τον μισθό τους, για να περιγράψει ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Αυτό όμως δεν είναι μια ελληνική πρωτοτυπία. Αναδύεται τότε ένας λόγος για την ηθική επικινδυνότητα των ακραία φτωχών ομάδων ,οι οποίες υποτίθεται πως αρέσκονται στην παραβατικότητα και στο να ζουν στο περιθώριο και όχι να έχουν μια εργασιακή ηθική που θα τους επιτρέψει να ζουν ανεξαρτημένοι από τις κοινωνικές παροχές. Αυτό το είναι μια προσέγγιση η οποία έχει συγκεκριμένες ιδεολογικο πολιτικές εκφάνσεις, οι οποίες εντοπίζονται στο ότι οι ακραία ευάλωτες ομάδες

θεωρούνται εξαρτημένες από το κράτος και για αυτόν τον λόγο οι κοινωνικές παροχές θα πρέπει να είναι κάτω από τα όρια της εξαθλίωσης προκειμένου να μην βολεύονται σε αυτή την κατάσταση.

(Νίκος Κουραχάνης –Επίκουρος καθηγητής
Κοινωνικής Πολιτικής και Στέγας)

Συνεπώς, πριν να φτάσουμε στην επιχείρηση σκούπα που στόχευε στην προσαγωγή, την σύλληψη, την στοιχειοθέτηση ποινικής δίωξης τελικά και στην διαπόμευση των οροθετικών χρηστών στο κέντρο της Αθήνας, η φιγούρα του χρήστη χρωματίστηκε με συγκεκριμένο τρόπο από τους θεσμούς. Οι συνθήκες διαβίωσης των χρηστών είχαν επιβαρυνθεί ιδιαίτερα από την έλευση της οικονομικής κρίσης.

Ο Μάριος Ατζέμης, είναι πρώην χρήστης, ακτιβιστής και Συντονιστής Δράσεων Μείωσης Βλάβης στη Θετική Φωνή (Σύλλογος Οροθετικών Ελλάδας). Κατά την συγκεκριμένη περίοδο βρισκόταν σε κλειστό κέντρο απεξάρτησης. Έχει ασχοληθεί με την υπόθεση σε μεταγενέστερο χρόνο ως μέλος της Θετικής Φωνής. Επιστρατεύοντας της μνήμες και τα βιώματα του από την περίοδο της απεξάρτησης του προσπάθησε να μου παρουσιάσει την κατάσταση που επικρατούσε στις πιάτσες των χρηστών. Επιστρατεύοντας τα βιώματα που απορρέουν από τον ρόλο του στη Θετική Φωνή περιέγραψε την έλευση της οικονομικής κρίσης ως «οδοστρωτήρα» για την κοινωνική κατηγορία των χρηστών, οι οποίοι κατατάσσονται στις ευπαθέστερες και ευάλωτες των κοινωνικών ομάδων. Προσπάθησε να μου εξηγήσει τις μεταβολές που παρατηρούνται σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής αναφορικά με την χρήση. Μου μίλησε για «περικοπές στις υπηρεσίες μείωσης βλάβης», για την εμφάνιση «φτηνότερων και συνθετικών ναρκωτικών», για την «περικοπή επιδομάτων οροθετικότητας» και τις αρνητικές συνέπειες της σε σχέση με τη μεταδοτικότητα του AIDS. Για τον Μάριο η κοινωνική συνθήκη που διαμορφώνουν οι πιο πάνω παράγοντες επέτρεψε την ανάδυση ενός ιατρικού λόγου που περιγράφει την οροθετικότητα αλλά και την χρήση εισάγοντας διαχωρισμούς και ρατσιστικούς συνειρμούς.

Η κορύφωση της οικονομικής κρίσης ήρθε σαν οδοστρωτήρας. Η ραγδαία αύξηση των ποσοστών στους χρήστες δεν θα γινόταν χωρίς την οικονομική κρίση, έγινε domino reaction, κοπηκανε χρήματα που δινόντουσαν σε υπηρεσίες μείωσης βλάβης (πχ καθαρές σύριγγες, street work) και αυτόματα έγινε έκρηξη HIV, επίσης εισήχθησαν στις πιάτσες πολύ φτηνότερα και συνθετικά ναρκωτικά, τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις ήταν μόνο ενέσιμα.

Αυτό που πήγε να γίνει με το HIV είναι κάτι πιο περίπλοκο. Προσπάθησαν να περικόψουν τα επιδόματα τα οποία θα τα λαμβάνανε άνθρωποι που είχαν υψηλά rates στο ανοσοποιητικό. Όταν τα t4 λεμφοκύτταρα είναι από 200 και κάτω θεωρείται ότι είσαι σε κατάσταση AIDS, ενδεχομένως να νοσείς ή να νοσήσεις από το σύνδρομο της επίκτητης ανοσολογικής ανεπάρκειας. Το 12 και μετά επιχείρησαν να κόψουν το επίδομα στους οροθετικούς που είχαν παραπάνω από 200 με 300 CT4 αν θυμάμαι καλά. ουσιαστικά πήγε να γίνει μια διαίρεση μεταξύ των οροθετικών που είχαν υψηλά και χαμηλά ποσοστά λεμφοκυττάρων.

Αυτό θα οδηγούσε τους ανθρώπους που δεν είχαν άλλη πηγή εισοδήματος να σταματήσουν τα φάρμακά τους, ώστε να πέσουν τα λεμφοκύτταρά τους για να λαμβάνουν το επίδομα. Οι άνθρωποι που παίρνουν φάρμακα είναι μη μεταδοτικοί, αυτό είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο. Αυτό θα εγκυμονούσε τεράστιο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία. πάρα πολλοί άνθρωποι από μη μεταδοτικοί θα γινόταν μεταδοτικοί και επίσης θα

εγκυμονούσε και έναν τεράστιο κίνδυνο για τους ίδιους . Δεν είναι καθόλου τυχαίο λοιπόν που έρχεται ο Λαζανάς, ο Πρόεδρος του Κέντρου Μελέτης και Πρόληψης του AIDS και λέει αυτολεξεί ότι: οι χρήστες κολλάνε επίτηδες για να πάρουν το επίδομα. Αυτή η δήλωση μάλιστα δημοσιεύτηκε από το WHO, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και μετά το κατεβάσανε. Έχω την αίσθηση ότι καταλάβανε ότι θα επέφερε τεράστιους κινδύνους για την δημόσια υγεία και κοινωνικούς τριγμούς.

(Μάριος Ατζέμης – ακτιβιστής, Θετική Φωνή)

Ο Κώστας Φαρμακίδης είναι δικηγόρος. Την περίοδο εκείνη υπήρξε μέλος της Πρωτοβουλίας Δικηγόρων για τα Δικαιώματα Προσφύγων και Μεταναστών. Έτσι ανέλαβε την υπεράσπιση των γυναικών που στη συνέχεια διαπομπεύτηκαν. Μου μίλησε για το γεγονός πως «οι πιάτσες άλλαξαν» και οι «οροθετικοί χρήστες αυξήθηκαν» κατά την περίοδο της κρίσης. Αναφέρθηκε σε «κακές πρακτικές χρήσης». Μίλησε για τον ενδοομαδικό διαχωρισμό των οροθετικών σε χρήστες και μη και την «κατασταλτική αντιμετώπιση» των πρώτων. Τοποθέτησε μάλιστα την διαπόμπευση που έμελλε να πραγματοποιηθεί στο σταυροδρόμι δύο διαχωρισμών, του πολίτη – μη πολίτη και του δικαιούχου και μη κοινωνικής αρωγής. Ισχυρίστηκε πως υπό το ιατρικό βλέμμα της εποχής οι οροθετικοί χρήστες θεωρούνται βάρος για τις υπηρεσίες πρόνοιας.

Υπάρχει ένα ζήτημα με τους οροθετικούς, οι οποίοι εκείνη την περίοδο χωρίζονται σε τοξικοεξαρτημένους και μη. Σε κάποια φάση οι λοιμωξιολόγοι που ασχολούνται με το Aids, απέβαλλαν τους τοξικοεξαρτημένους, δηλαδή θεώρησαν ότι είναι βάρος. Αυτό αργότερα ο Λοβέρδος το ανήγαγε σε πολιτική του θέση και το χρησιμοποίησε έτσι.

Ισχύει πως απ' το 2010 και μετά αυξήθηκαν πάρα πολύ οι οροθετικοί χρήστες. Άλλαξαν οι πιάτσες και οι καινούριες φουρνιές χρησιμοποιούσαν κακές πρακτικές χρήσης. Χρησιμοποιούσαν την ίδια σύριγγα. Κάπου εκεί το ΚΕΕΛΠΝΟ είπε «γι αυτούς η αντιμετώπιση πρέπει να είναι κατασταλτική»

Αυτό που λέγεται στους ιατρικούς κύκλους εκείνη την περίοδο είναι ότι κολλάνε επίτηδες για να πάρουν το επίδομα και να το κάνουν ναρκωτικά. Αυτές τώρα δεν είναι επιστημονικές κουβέντες. Είναι κουβέντες της πιάτσας που έχουν κανονικοποιηθεί. Όντως η διαπόμπευση χρησιμοποιήθηκε μετά για να διαχωρίσει τους νοικοκυραίους από τους περιθωριακούς αλλά στήθηκε πάνω στον διαχωρισμό του καλού και κακού δικαιούχου κοινωνικής πρόνοιας. Θεωρήθηκε ότι οι τοξικοεξαρτημένοι επιβαρύνουν πολύ το σύστημα. Επιβαρύνουν τους πόρους του συστήματος, και το επίδομα και τα φάρμακα και τον χρόνο και την ικανότητα των γιατρών που ουσιαστικά ήταν σαν να λένε: «Δεν μπορούμε να ασχολούμαστε. Υπάρχει πρόβλημα. Χαλάμε λεφτά τζάμπα. Χάνουμε την ώρα μας τζάμπα». Επίσης οι τοξικοεξαρτημένοι χρειάζονται και μια ψυχοκοινωνική στήριξη. Δεν φτάνει. Εκεί παίζει ρόλο και το μνημόνιο αλλά παίζει ρόλο και η αντίληψη ότι ψυχοκοινωνικά δεν θα στηρίξουμε έναν χρήστη.

(Κώστας Φαρμακίδης, δικηγόρος των οροθετικών γυναικών)

Στο ζενίθ της οικονομικής κρίσης λοιπόν, παρατηρείται μια άμεση θεσμική προσπάθεια επανακαθορισμού του δικαιούχου και του μη δικαιούχου κοινωνικής αρωγής. Η προσπάθεια αυτή αντανakλά τόσο στη συρρίκνωση των κοινωνικών δαπανών (Κουραχάνης, 2020) όσο και την προσπάθεια ανακαθορισμού της έννοιας του πολίτη (Αθανασίου, 2012). Ο λόγος γύρω από τις εξαρτημένες υπο-τάξεις αντλεί από την λογική των ρητορικών που εμφανίστηκαν στην Αγγλία και την Αμερική κατά την προηγούμενη τεσσαρακονταετία στοχεύοντας στην εξαφάνιση του κράτους πρόνοιας, την ανάδυση του ποινικού κράτους στη θέση του και την «εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης» (Wacquant, 2001: 22).

Ο εχθρός που αρχικά ερχόταν απ' έξω, και έβρισκε το πρόσωπό του στην φιγούρα του κατατρεγμένου πρόσφυγα και του ξεριζωμένου οικονομικού μετανάστη, τώρα φαίνεται να ζει εντός της ελληνικής κοινωνίας και να την απειλεί από τα μέσα επιβαρύνοντας τον δημοσιονομικό προϋπολογισμό επειδή δεν μπορεί να επιβιώσει αφ' εαυτού του, επειδή εξαρτάται από κοινωνικά επιδόματα. Η υιοθέτηση του λεξιλογίου «οικονομικού ναρκομανούς» από τα media χρωματίζει με συγκεκριμένο τρόπο την φιγούρα του χρήστη, ή μάλλον αποχρωματίζει την έννοια της πολιτειότητας που τον περιέβαλε. Άλλωστε ποιος θα μπορούσε να είναι πιο «εξαρτημένος», άρα μεγαλύτερο κοινωνικό βάρος από την ίδια την «τοξικο - εξαρτημένη», η οποία επ' ουδενί δεν θα μπορούσε να ενσωματώσει τα τέσσερα χαρακτηριστικά της «νέας πολιτειότητας», δηλαδή την παραγωγικότητα, τον εργασιακό ανταγωνισμό, την δυνατότητα κατανάλωσης υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, και την ικανότητα επιβίωσης χωρίς την αρωγή του κράτους (Κουραχάνης, 2020: 73,74).

Ο υπουργικός λόγος : Η αρχή του ηθικού πανικού

Το πλαίσιο της ρητορικής δημιουργίας εχθρών προσφέρεται για καλλιέργεια ηθικού πανικού (Καρύδης, 2010). Την πρώτη Απριλίου του 2012, ο υπουργός Υγείας, Ανδρέας Λοβέρδος και ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Μιχάλης Χρυσοχοΐδης δίνουν κοινή συνέντευξη τύπου με θέμα την παρουσίαση νέων κανόνων προστασίας της δημόσιας υγείας και ασφάλειας από τον ιό του AIDS. Παρουσιάζουν ως νέο ένα

νομοθετικό διάταγμα που εμπνέεται από ένα βασιλικό διάταγμα των αρχών του προηγούμενου αιώνα. Το διάταγμα αυτό δίνει τη διενέργεια μαζικών εξαναγκαστικών υγειονομικών ελέγχων.

Η κοινή υπουργική συνέντευξη Τύπου λειτουργεί ως εργαλείο για τη σύνδεση της οικονομικής κρίσης, της αύξησης των κρουσμάτων του AIDS, της παράνομη μετανάστευσης, της σεξεργασίας, της χρήσης ναρκωτικών ουσιών και της ανηθικότητας συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που με την συμπεριφορά τους θέτουν σε υγειονομικό κίνδυνό το καθαρό και υγιές εθνικό σώμα. Αυτό που πραγματοποιείται μέσα από το συγκεκριμένο παράδειγμα θεσμικού λόγου είναι μια πρώτη σημειωτική σύνδεση στοιχείων που απαντούν σε διαφορετικά φαντασιακά επιτρέποντας σε διαφορετικά προβλήματα να συγκλίνουν στην αντίληψη του κοινού (Reed, 2015: 69). Έρχεται να κανονικοποιήσει αυτή την παράλογη σύνδεση διαφορετικών κοινωνικών ζητημάτων. Έρχεται να καλλιεργήσει το έδαφος για την ανάδυση του ηθικού πανικού που έμελλε να νομιμοποιήσει τη διαπόμπευση των οροθετικών γυναικών.

Κυρίες και κύριοι, βρισκόμαστε εδώ σήμερα, με το συνάδελφό μου Υπουργό Υγείας, τον κ. Ανδρέα Λοβέρδο, για να σας παρουσιάσουμε τους νέους κανόνες προστασίας της δημόσιας υγείας και κατ' επέκταση της δημόσιας ασφάλειας, από την υγειονομική βόμβα που έχει δημιουργήσει η ανεξέλεγκτη ροή παράνομων μεταναστών στα κέντρα των ελληνικών πόλεων, με κυρίαρχο φυσικά πρόβλημα, το κέντρο της πρωτεύουσας της χώρας, της Αθήνας.

Κυρίες και κύριοι, αν δεν πάρουμε άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης μετανάστευσης, πρώτον οδηγούμαστε με μαθηματική ακρίβεια σε ανθρωπιστικές τραγωδίες κάθε είδους. Η διαπλοκή της κρίσης με το πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης,

αποτελούν το πιο θανατηφόρο κοκτέιλ για την κοινωνία μας. (...)

Γι' αυτό, λοιπόν, βρισκόμαστε σήμερα εδώ, για να φωτίσουμε μαζί με τον Ανδρέα Λοβέρδο, τον Υπουργό Υγείας και αυτή τη διάσταση της διαχείρισης των παράνομων μεταναστευτικών ροών και των κινδύνων που τίθεται για τη δημόσια υγεία.

Επιπλέον, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη προωθεί νομοθετική ρύθμιση που προβλέπει ότι οι αλλοδαποί που βρίσκονται στη χώρα και πάσχουν από λοιμώδεις νόσημα ή ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες σε λοιμώδη νοσήματα λόγω της χώρας προέλευσης τους ή εξ αιτίας της χρήσης απαγορευμένων ναρκωτικών ουσιών, ή ακόμα γιατί είναι εκδιδόμενα πρόσωπα ή διαμένουν κάτω από συνθήκες απαράδεκτες, υγιεινής και καθαριότητας, θα κρατούνται.

Τι εννοώ: Όσοι από αυτούς χρειάζονται θεραπεία, θα νοσηλεύονται σε ειδικούς χώρους νοσοκομείων και θα φυλάσσονται, ενώ οι υπόλοιποι θα κρατούνται σε χώρους ώστε να είναι υγειονομικά ελεγχόμενοι και ν' αποτρέπεται οποιοσδήποτε κίνδυνος για τη δημόσια υγεία.

Έτσι, δε θα κυκλοφορούν ανεξέλεγκτα «ελεύθερα» αυτές οι προαναφερόμενες κατηγορίες, ακόμα και αν έχουν ζητήσει την υπαγωγή τους σε καθεστώς πρόσφυγα και εκκρεμεί η σχετική εξέταση του αιτήματός τους.

Μέχρι σήμερα, για μια σειρά λόγους, αυτοί οι άνθρωποι δε μπορούσαν να κρατηθούν. Ασφαλώς, κράτηση θα υπάρχει για τους αλλοδαπούς των κατηγοριών αυτών όταν σε

βάρος τους εκκρεμεί απόφαση διοικητικής απέλασης.

Τέλος, θέλω να σας ενημερώσω ότι με απόφαση που προωθούμε στα νομοσχέδια που θα ψηφιστούν τις επόμενες μέρες, νομοθετούμε τη δημιουργία τριών τουλάχιστον Κέντρων υποχρεωτικής και κλειστής φιλοξενίας, σε κάθε Περιφέρεια της χώρας για τους παράνομους μετανάστες έτσι ώστε να διαμένουν σε αυτούς τους χώρους, με τις πλήρεις προδιαγραφές υγιεινής, καθαριότητας, αξιοπρέπειας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη συνέχεια να επαναπροωθούνται στις χώρες τους.

(Μιχάλης Χρυσοχοϊδης, υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Κοινή υπουργική συνέντευξη Τύπου, 01/04/12)

Ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη μέσα από τον λόγο του προσπαθεί να παρουσιάσει ένα ζήτημα δημόσιας υγείας, ως θέμα που αφορά την δημόσια – εθνική ασφάλεια. Το ίδιο θα επιχειρήσει να κάνει στη συνέχεια και ο υπουργός Υγείας. Αναφέρεται στην αύξηση των κρουσμάτων AIDS, χωρίς να χρησιμοποιήσει ούτε μια φορά ο όνομα της νόσου. Χρησιμοποιεί εσκεμμένα μεταφορές όπως «υγειονομική βόμβα», «θανατηφόρο κοκτέιλ», «ανθρωπιστική τραγωδία» για να περιγράψει το αποτέλεσμα της συνύπαρξης των μολυσματικών σωμάτων με τα καθαρά και υγιή σώματα των ελλήνων πολιτών.

Ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη μέσα από τον θεσμικό του λόγο έρχεται να εισάγει κοινωνικούς διαχωρισμούς στο πολιτικό σώμα. Περιγράφει δύο κατηγορίες κοινωνικών δρώντων στις οποίες αποδίδει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Η ενδοομάδα, στην οποία συμπεριλαμβάνονται τα σώματα που βρίσκονται σε κίνδυνο και η εξωομάδα, η οποία περιγράφεται ως απειλή ως υγειονομικός κίνδυνος. Πρόκειται για ένα παράδειγμα θεσμικού λόγου το οποίο στοχεύει να παρουσιάσει τους δύο υπουργούς και κατ' επέκταση την κυβέρνηση ως σωτήρες πολιτών σε κίνδυνο και ως τιμωρούς των επικίνδυνων στοιχείων. Επιχειρεί να κανονικοποιήσει

μια διάκριση διάκριση ανάμεσα σε «εμάς», τους σωτήρες του έθνους και του ποιμνιό μας, και τους «άλλους», τους μετανάστες και τους υποστηρικτές τους που αποτελούν εθνική απειλή.

Στο ίδιο κλίμα συνεχίζει και ο συνάδελφός του Ανδρέας Λοβέρδος:

Τραγικά προβλήματα που από πλευράς υγείας αντιμετωπίζει ο τόπος, από την επανεμφάνιση στην Ελλάδα ξεχασμένων ασθενειών, από τη χωρίς όρια και χωρίς τρόπους και χωρίς μεθόδους υποδοχής και δομές υποδοχής, συμβίωση των Ελλήνων πολιτών των Ευρωπαίων πολιτών, με πάνω από 1 εκ. ανθρώπους όπου κανείς δεν ξέρει πόσα προβλήματα δημιουργούν σε σχέση με τη δημόσια υγεία. (...)

Παρουσίασα δεδομένα σχετικά με Την εξάπλωση του AIDS, που οφειλόταν και οφείλεται στους ασθενείς από την αρρώστια αυτή που μπαίνουν παράνομα στη χώρα, στην πορνεία και αλλά στα ναρκωτικά.

Φτάνουμε στο καλοκαίρι του 2011 αναφέρω ρυθμό αύξησης του AIDS 1000%. Κανείς δεν αντιδράει. Αναφέρω, ότι βελτιώνεται η εικόνα των παρανόμων εκδιδομένων γυναικών στο δρόμο. Εμείς, στο Υπουργείο Υγείας ζούμε στο κέντρο της Αθήνας, ζούμε στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Έβλεπα, λοιπόν, ότι άλλαζαν τα πρόσωπα μπαίνοντας και βγαίνοντας στο γραφείο μου και η αλλαγή αυτή, η βελτίωση της εμφάνισης, καθιστούσε τις εκδιδόμενες αυτές γυναίκες ελκυστικότερες και ήταν εμφανώς προφανές ότι το πρόβλημα θα περνούσε στην ελληνική

οικογένεια, από κάποιον που ενδεχομένως θα πήγαινε μαζί τους, χωρίς προφύλαξη.

(...)

Μου λέει το ΚΕΕΛΠΝΟ σε συνεργασία με το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, από τους 600 οίκους ανοχής στην πρωτεύουσα οι 7 έχουν άδειες και λειτουργούν νόμιμα.

Χθες, έδωσα στη δημοσιότητα το στοιχείο και το επαναλαμβάνω τώρα, ότι το 2012, εδώ και τρεις μήνες έχουμε εντοπίσει στο κέντρο της Αθήνας 100 οροθετικούς, φορείς του AIDS δηλαδή, όταν το 2010 ο ρυθμός ήταν 15 περιστατικά το χρόνο και πέρυσι ήταν 250. Ο ρυθμός αυτός σημαίνει, ότι θα περάσουμε τους 500 το 2012. Αντιλαμβανόμαστε για τι συζητάμε; Κι εμείς το κοιτάμε;

Εμείς, λοιπόν σήμερα, για όλους αυτούς τους λόγους, εκδίδουμε υγειονομική διάταξη η οποία προβλέπει την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου, της παράνομης πορνείας και των σχετικών ασθενειών, την αντιμετώπιση του φαινομένου να μπαίνουν άνθρωποι με ξεχασμένες ασθένειες στην Ελλάδα κι εμείς να τους κοιτάμε. Ελonoσία, στις μέρες μας, κυρίες και κύριοι, προέκυψε το πρόβλημα στη Λακωνία, πέρυσι. Εκδόθηκε, μάλιστα, από τους Αμερικανούς ταξιδιωτική οδηγία.

(Ανδρέας Λοβέρδος, υπουργός Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, κοινή συνέντευξη Τύπου 01/04/12)

Ο υπουργός Υγείας εισάγει τους ίδιους κοινωνικούς διαχωρισμούς περιγράφοντας τις ίδιες κατηγορίες κοινωνικών δρώντων. Η διάκριση που εισήγαγε ο προλαλήσας ενισχύεται και οι δύο ομάδες προβάλλονται ως κόσμοι αντιδιαμετρικά αντίθετοι.

Πρόκειται σαφώς για έναν πιο προσωπικό και συναισθηματικά φορτισμένο λόγο από εκείνον του συναδέλφου του. Ο Ανδρέας Λοβέρδος περιγράφει την φιγούρα της γυναίκας, μετανάστριας, οροθετικής, χρήστριας, σεξεργάτριας χρησιμοποιώντας ρατσιστικές και σεξιστικές αναπαραστάσεις. Παρουσιάζοντάς την ως μιαρό – μολυσματικό σώμα που απειλεί την φαντασίωση της εθνοφυλετικής καθαρότητας (Αθανασίου, 2012: 34).

Ο υπουργικός λόγος κατασκευάζει το επικίνδυνο σώμα και το αποκλίνον υποκείμενό του, τον φτωχοδιάβολο. Καλλιεργεί τις συνθήκες για την δημιουργία ηθικού πανικού γύρω από αυτό. Στρώνει τον δρόμο για την περιγραφή της φιγούρας της μετανάστριας, χρήστριας, οροθετικής, σεξεργάτριας ως αντιδιαμετρικά αντίθετης από εκείνη του παραγωγικού και πειθαρχημένου έλληνα πολίτη. Εδώ εντοπίζεται ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό του ηθικού πανικού η κοινωνική κατασκευή των οροθετικών - φτωχοδιαβόλων πραγματοποιείται με όρους ηθικού εγχειρήματος που συντελεί στην κατασκευή και αναπαραγωγή μιας νέας ταυτότητας του πολίτη (Hier, 2015: 363). Τα οροθετικά σώματα κατασκευάζονται ως σώματα μη- πολιτισσών. Η εγκληματοποίησή τους δια του υπουργικού λόγου έρχεται την στιγμή της παρουσίας των νέων ξεκάθαρων κοινωνικών κανόνων, συγκεκριμένα της υγειονομικής διάταξης 39Α, όπως συμβαίνει συνήθως κατά την ανάδυση του ηθικού πανικού (Young, 2009: 14).

Ακριβώς επειδή οι κοινωνικές ελίτ αδυνατούν να ανανεώσουν το κοινωνικό συμβόλαιο, που πλέον μοιάζει να έχει διαρραγεί, δημιουργούν ηθικό πανικό δια του υπουργικού λόγου, γύρω από την φιγούρα συγκεκριμένων φτωχοδιαβόλων (οροθετικών) με πραγματικό σκοπό τους την ανανομηματοδότηση της πολιτειότητας, μέσα από την περιγραφή της μη πολιτειότητας (denizenship) (Κουραχάνης, 2020) (Αθανασίου, 2012). Θα μπορούσαμε να πούμε πως εδώ έχουμε δημιουργία ηθικού πανικού από τα πάνω (Reed, 2015).

Ο υπουργικός λόγος ενσωματώνει ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Επικαλείται μάλιστα διάφορα δήθεν «επιστημονικά δεδομένα» (ποσοστά και επικλήσεις στην ιατρική αυθεντία του ΚΕΕΛΠΝΟ). Η κατασκευασμένη επιστημονικότητα του λόγου του αποκτά μυθοπλαστικές διαστάσεις. Πρόκειται για έναν λόγο αποκομμένο από την κοινωνική πραγματικότητα. Χωρίς την παραμικρή αναφορά στη διάλυση του κοινωνικού κράτους και των δομών προστασίας για τους οροθετικούς, στην εξάλειψη

των προγραμμάτων ελεγχόμενης βλάβης, στη μείωση των παροχών καθαρών συρίγγων, ή στην οικονομική εξαθλίωση των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (οροθετικοί, χρήστες, σεξεργάτες) και την οριστική τους εγκατάλειψη από το κράτος. Αυτό συμβαίνει γιατί για να δομηθεί ένας ρατσιστικός λόγος, προϋποτίθεται η ύπαρξη ενός εσωτερικού εχθρού με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, προκειμένου να ενεργοποιηθεί το δόγμα της μηδενικής ανοχής και να νομιμοποιηθεί η υπάρχουσα κατάσταση εξαίρεσης (έκτακτης ανάγκης).

Τα αποτελέσματα του θεσμικού Λόγου - Η διαπόμπευση: Μια Επιχείρηση Σκούπα που θυμίζει Κυνήγι Μαγισσών

Τις επόμενες μέρες οι εξελίξεις και η επικαιρότητα καθορίζονται από το πλαίσιο που έχει τεθεί από πλευράς των θεσμών διά της κοινής υπουργικής συνέντευξης Τύπου. Ο υπουργικός λόγος ενεργοποίησε μια διαδικασία ετεροποίησης και υπευθυνοποίησης, όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση ηθικού πανικού πατώντας στη συνθήκη καπιταλιστικής κρίσης συσσώρευσης (Young, 2009), (Βιδάλη, 2012) (Βιδάλη, 2019).

Η Δήμητρα Τζανάκη είναι διδακτόρισα Ιστορίας στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο. Το συγγραφικό της έργο επικεντρώνεται στην ιστορική μελέτη έμφυλων ζητημάτων. Επιστρατεύοντας το φύλο, τη θέση, τον ρόλο αλλά και τις μνήμες της από την συγκεκριμένη περίοδο αναφέρθηκε στην κοινή συνέντευξη ως εργαλείο νομιμοποίησης μιας υγειονομικής διάταξης που επιτρέπει «μεταξική ερμηνεία» του νόμου, που χρησιμοποιείται για την «μετάθεση της ευθύνης μιας υγειονομικής κρίσης» σε μια «ανήθικη σεξουαλική συμπεριφορά», η οποία απειλεί την «υγεία της ελληνικής οικογένειας».

Το 2012 ενώ είναι πλέον εμφανή τα σημάδια της φτώχειας της λιτότητας και της εξαθλίωσης. Έτσι ξεκινάει η διαπόμπευση. Ψηφίζεται πρώτα η υγειονομική διάταξη 39^α η οποία στηρίζεται σε αναγκαστικό νόμο του 1940. Αυτό μας ανοίγει την πόρτα, όχι τυχαία, σε μια μεταξική ερμηνεία. Ουσιαστικά ο Λοβέρδος και ο Χρυσοχοϊδης μεταθέτουν τις ευθύνες μιας υγειονομικής κρίσης

που υπάρχει υποτίθεται στο κέντρο της Αθήνας σε μια ανήθικη σεξουαλική συμπεριφορά υποτίθεται μεταναστριών και σε ανήθικες επαφές που έχουν ως αποτέλεσμα το 2012 την αύξηση των κρουσμάτων του AIDS. Ο Λοβέρδος μιλά για αυτήν την «αδήλωτη πορνεία», τη σχέση της με τη διάδοση του AIDS, τη σχέση της με τη διάδοση μιας ασθένειας η οποία προκύπτει από τα αφροδίσια και η οποία επηρεάζει την υγεία της οικογένειας και κατά συνέπεια το έθνους και του κράτος.

Δήμητρα Τζανάκη, διδακτόρισα Ιστορίας,
ΕΚΠΑ

Ο υπουργικός λόγος υιοθετήθηκε και αναπαρήχθη από τα media. Οι συγκεκριμένες θηλυκότητες (οροθετικές, χρήστριες, υποπρολετάρειες, ευάλωτες, σεξεργάτριες) αναπαρίσταντο δαιμονοποιημένες στη βάση της αναγωγής της καπιταλιστικής κρίσης σε κρίση που βιώνει το πατριαρχικό νοικοκυριό (Federici, 2018).

Από τον υπουργικό λόγο λείπει το στοιχείο της ταξικότητας, το οποίο αντικαθίσταται με την έννοια της υπευθυνότητας, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις ηθικού πανικού (Βιδάλη - Κουλούρης, 2012). Η ευθύνη αντικαθιστά την τάξη και το πολιτικό ζήτημα ηθικοποιείται, ώστε να μπορέσουν να εννοηθούν νέες υπεύθυνες μορφές διαχείρισης ρίσκου εκπορευόμενες από τις γενικευμένες αναπαραστάσεις της ανεύθυνης και ανήθικης σεξουαλικής συμπεριφοράς που οδήγησε στην υγειονομική κρίση (Hier, 2015) . Ο δημόσιος λόγος στρώνει το έδαφος για την ενεργοποίηση μιας μαζικής και απρόσωπης επιχείρησης- σκούπα προσανατολισμένης σε γυναίκες οροθετικές και χρήστριες.

Λίγες μέρες μετά την κοινή συνέντευξη Τύπου των δύο υπουργών, στα στέκια και τις πιάτσες χρηστών, στις πλατείες και τους δρόμους του αθηναϊκού κέντρου εμφανίζονται αστυνομικοί, οι οποίοι προσαγάγουν γυναίκες με σκοπό την εξαναγκαστική υγειονομική τους εξέταση. Από τις 96 πρώτες προσαχθείσες χρήστριες, οι 29 βρίσκονται οροθετικές (Μαυρουδή: ΕΡΕΙΠΙΑ, 2012). Οι αρχές χρησιμοποιούν την οροθετικότητα όχι για την προστασία και θεραπεία των κοινωνικά

ευάλωτων χρηστριών, αλλά για την στοιχειοθέτηση της ποινικής τους δίωξης. Οι φωτογραφίες και τα προσωπικά τους στοιχεία δημοσιοποιούνται από το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και την Ελληνική Αστυνομία με το επιχείρημα της προστασίας της δημόσιας υγείας και ασφάλειας. Ο λόγος των υπουργών λειτουργεί ως νομιμοποιητικό εργαλείο της διαπόμπευσης, ακριβώς επειδή είναι ταυτόχρονα ιατρικοποιημένος και ηθικοποιητικός (Αθανασίου, 2012). Αναπαρήγαγε μια εγκληματοποιημένη αναπαράσταση της ευαλωτότητας, η οποία στην συνέχεια κανονικοποιήθηκε και υιοθετήθηκε από την πλειοψηφία των ΜΜΕ.

Η Ζωή Μαυρουδή είναι σκηνοθέτιδα του ντοκυμαντέρ «ΕΡΕΙΠΙΑ», που αφορά στην υπόθεση της διαπόμπευσης των οροθετικών γυναικών το 2012. Εντοπίζει ένα «στοιχείο θεαματικό» και «τελετουργικό» στην υπόθεση της διαπόμπευσης. Μιλά για την διαπόμπευση ως στιγμή κατά την οποία «οικονομική κρίση» ηθικοποιήθηκε. Ταυτόχρονα η «ευαλωτότητα», η χρήση δηλαδή, η ασθένεια, και κυρίως η φτώχεια ποινικοποιούνται.

Ο παράγοντας χρήση σηματοδοτείται και θεσμοθετείται ταυτόχρονα ως ασθένεια και ως ποινικό αδίκημα, έχει πολύ μεγάλη σημασία να δοθεί έμφαση στην ευαλωτότητα του χρήστη και πως δομείται η συζήτηση και ο λόγος γύρω απ' τον χρήστη.

Την στιγμή της διαπόμπευσης υπήρχε ένα στοιχείο πολύ θεαματικό, τελετουργικό τότε κορυφώθηκε όλη η ρητορική της κρίσης και ήταν εκεί που η κρίση έγινε από οικονομική έγινε ηθική. Τότε η κρίση σωματοποιήθηκε, αποδόθηκε σε συγκεκριμένα σώματα.

(Ζωή Μαυρουδή, σκηνοθέτιδα του ντοκυμαντέρ ΕΡΕΙΠΙΑ)

Στο στοιχείο της θεαματικότητας έμεινε και ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος, ο οποίος μίλησε για «σκηνοθεσία» συνοδευόμενη από «κατάχρηση νόμου», για μηντιακές

αναπαραστάσεις που θα μπορούσαν να αφορούν σε εγκληματικές φιγούρες. Για τον Γρηγόρη η «σκηνοθεσία» ήρθε ως προεκλογική πρακτική, ως αποτέλεσμα της προσπάθειας συγκράτησης των ψηφοφόρων, που σταδιακά διολίσθαιναν προς την άκρα δεξιά.

Εκτός απ' το ό, τι έστησε (σς ο Λοβέρδος) πηγαίνοντας ανθρώπους άρρωστους, μαζεύοντας τους με χειροπέδες και με συμπεριφορά βασανιστή. Γιατί το να σε μπουζουριάζουν, να σε δένουν χειροπόδαρα για να σου πάρουν εξαναγκαστικά αίμα και να σε εξετάσουν δεν είναι εικόνα κανενός πολιτισμού. Εδώ υπάρχει νομική υπέρβαση. Εδώ γίνεται κατάχρηση του νόμου. Δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για να γίνει αυτή η έκθεση. Η έκθεση δεν είναι κομμάτι της ποινής. Δεν μιλάμε δηλαδή για παιδεραστές, των οποίων τα στοιχεία δημοσιεύονται για να προφυλαχθεί η κοινωνία.

Η κατηγορία που αποδόθηκε ήταν εκείνη της βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης, που σημαίνει υποτίθεται πως είχαν δόλο, είχαν σκοπό να προκαλέσουν βαριά βλάβη. Ο άνθρωπος που είναι στον δρόμο, που είναι να πέσει να μην πέσει, που σε βλέπει δε σε βλέπει και τον παίρνεις και κάνεις ότι κάνεις μαζί του, είναι αυτός που ο νόμος τον κατηγορεί πως βγήκε με σκοπό εσένα να σου κάνει βαρύ κακό. Μιλάμε για έναν παραλογισμό για τον οποίο φαντάζομαι θα μετανιώνουν στην κόλαση αυτοί που αργά ή γρήγορα θα βράζουν εκεί. (...)

Υπήρχε σκηνοθεσία. Εν έτει 2012 τις πιάνανε με γάντια για να μην κολλήσουν AIDS, αυτό ήταν μέρος μιας σκηνοθεσίας για να κρατήσουν ένα

ακροδεξιό ακροατήριο. Αυτό έδειξε πόσο μακροπρόθεσμα αδίστακτο είναι το προφίλ ενός ανθρώπου που θέλει να συσπειρώσει ένα συντηρητικό έως αντιδραστικό κομμάτι του ΠΑΣΟΚ. Δεξιά εθνικιστικά ακροατήρια οριακά έχουν κι άλλα κόμματα. Έχει και η ΝΔ, έχει και το ΠΑΣΟΚ. Το βλέπουμε αυτό.

Γρηγόρης Βαλλιανatos

Ο Κώστας Φαρμακίδης εντοπίζει επίσης θεσμικές μεθοδεύσεις στις μιντιακές αναπαραστάσεις. Κρίνει πως το προφίλ των ανθρώπων που προσήχθησαν είχε προαποφασιστεί με άξονα ακριβώς την ευαλωτότητα τους, την αδυναμία τους «να υπερασπιστούν των εαυτό τους». Τονίζει την λογική της υπευθυνοποίησης που εξυπηρετούσαν οι επιχειρήσεις σκούπα και ο θεσμικός και μηντιακός λόγος που τις περιέβαλαν.

Υπάρχει ένας συνδυασμός μιας πραγματικότητας και μιας πολιτικής. Αυτές τις γυναίκες τις ξέρανε. Τις βούτηξαν από πιάτσες τοξικοεξαρτημένων. Θέλαν να μιλήσουν για εκδιδόμενες. (...)Υπήρχε μια δόση αλήθειας στην ιστορία. Ήξεραν ότι αυτή πάει και με άντρες ας πούμε για να πάρει τη δόση της. Αυτό δεν έχει να κάνει με το επιχειρησιακό σχέδιο έχει να κάνει με το πώς το σκηνοθετήσανε. Βρήκανε κάτι καμένους από το ΑΤ ομονοίας και τους είπε ο διευθυντής θέλουμε να μαζέψουμε τόσες οροθετικές. Που να πάμε; Και τους είπε ο άλλος εγώ ξέρω αυτή κι αυτή κι αυτή. Πάμε εκεί πέρα να σου βρω εγώ 15. Κάπως έτσι έγινε η ιστορία (...) θέλω εκδιδόμενες και θέλω χρήστες γιατί ξέρω ότι αυτές δεν θα μου αντισταθούνε.

(...)Για αυτό το πήγαν στο κομμάτι των εκδιδόμενων γιατί εκεί υπάρχει μια ευθύνη. Ισχυρίστηκαν πως η κοπέλα έχει ευθύνη να εξετάζεται. Και θέλησαν να το πάνε στο ότι υπάρχει περίπτωση να φταις ακόμα κι αν δεν το ξέρεις . υπάρχει ευθύνη αν το ξέρεις σίγουρα, αλλά υπάρχει και περίπτωση ευθύνης αν δεν το ξέρεις.

Κώστας Φαρμακίδης

Η οικονομική κρίση αποπολιτικοποιείται και στη συνέχεια ηθικοποιείται (Αθανασίου, 2012) . Η κρίση εντοπίζεται πλέον στον πυρήνα του πατριαρχικού νοικοκυριού το οποίο κινδυνεύει να μολυνθεί. Ως πηγή της μόλυνσης καταδεικνύονται τα μιαρά σώματα μιας πολυσύνθετης και πολυταυτοτικής θηλυκότητας. Η θηλυκότητα αυτή περιγράφεται σε επίπεδο θεσμικού λόγου ως επικίνδυνη, απειλητική και μιαρή ενώ στην πραγματικότητα είναι απλά ευάλωτη. Η αναπαράσταση που κατασκευάζεται δια του θεσμικού – υπουργικού λόγου είναι δαιμονοποιημένη και απανθρωποποιημένη και στοχεύει στην δημιουργία νέων υπεύθυνων μορφών διαχείρισης ρίσκου. Το γεγονός πως οι ίδιοι οι θεσμοί (υπουργική συνέντευξη) κατασκεύασαν την συγκεκριμένη αναπαράσταση λειτούργησε νομιμοποιητικά. Επέτρεψε την ενεργοποίηση μαζικών και απρόσωπων επιχειρήσεων σκούπα, οι οποίες προσανατολίζονταν στην αναζήτηση των συγκεκριμένων θηλυκοτήτων.

Οι επιχειρήσεις σκούπα που ενεργοποιούνται θυμίζουν τα σύγχρονα κινήγια μαγισσών που περιγράφει η Federici (2018). Πραγματοποιείται κατά την χρονική στιγμή όπου επιχειρείται επανηθικοποίηση και συντηριτικοποίησης της κοινωνικής ζωής (Federici, 2018: 38). Η οικονομική κρίση του 2012 ως κρίση του συστήματος παραγωγής καπιταλιστικού κέρδους, οδηγεί σε μια σύγχρονη μορφή κυνηγιού μαγισσών στα πλαίσια της απόπειρας θέσπισης νέων μορφών εργασιακής πειθαρχίας (Federici, 2018: 48). Η επιχείρηση σκούπα που ενεργοποιήθηκε λειτούργησε ως απόδειξη της «παιδαγωγικής σκληρότητας» του αναδυόμενου ποινικού κράτους και σήμαινε έναν στόχο: την σταδιακή τρομοκράτηση ολόκληρων πληθυσμών, οι οποίοι στο νέο πεδίο που διαμόρφωνε η κρίση δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν πολίτες

(Federici, 2018: 52). Η δε απόκρυψη της ταξικότητας λειτουργεί ενισχυτικά ως προς την λογική της υπευθυνοποίησης.

Θεσμική και μηντιακή αντιμετώπιση των οροθετικών γυναικών

Κατά το επόμενο διάστημα μετά τις επιχειρήσεις σκούπα μερικοί από τους τίτλους που συνόδευαν τις φωτογραφίες των οροθετικών γυναικών στα σχετικά ρεπορτάζ ήταν οι εξής: «Αυτή ήταν η ρωσίδα που σκορπούσε τον θάνατο!!», «Υγειονομική βόμβα στο κέντρο της Αθήνας», «KINΔΥΝΟΣ – ΘΑΝΑΤΟΣ», «Τρόμος για 700 άνδρες πελάτες», «Σκορπούν θανάσιμες ασθένειες», «Πανικός στην Αθήνα από ιερόδουλη με AIDS», «Πανικός στις πιάτσες της Αθήνας», «Υγειονομική βόμβα οι μολυσμένες με AIDS πόρνες». Πρόκειται για τίτλους οι οποίοι λειτουργούν επεξηγηματικά πλάι στις φωτογραφίες. Τις φορτίζουν συναισθηματικά με συγκεκριμένο τρόπο. Περιγράφουν τις φιγούρες που απεικονίζονται.

Η αναπαράσταση των οροθετικών χρηστριών προβλήθηκε από τα media «από-ανθρωποποιημένη» (Μπάτλερ, 2008). Θα μπορούσαμε έτσι να μιλήσουμε για θεσμική και μηντιακή κατασκευή μιας αναπαράστασης της ευάλωτης ζωής με την οποία υπήρχε μια δυσκολία ταυτοποίησης (Μπάτλερ, 2008). Η κατασκευή αυτή θεμελιώθηκε στην υπάρχουσα τάση του δημόσιου λόγου προς την αναζήτηση κάποιου εχθρού.

Η Κλειώ Παπαπαντολέων είναι δικηγόρος. Η Κλειώ είχε αναλάβει την υπεράσπιση των οροθετικών γυναικών. Όσο μιλούσαμε για την υπόθεση αναφέρθηκε στην «καθολικότητα» αλλά και την βία που ενείχε η μηντιακή αναπαράσταση των κοριτσιών. Η αναπαράστασή τους λειτουργούσε σύμφωνα με την ίδια ως υπόδειξη του εχθρού, της πηγής της μόλυνσης. Εντόπιζε την θεατρικότητα της διαπόμπευσής όχι μόνο στον τρόπο που τα media προέβαλαν τις χρήστριες, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο οι αρχές τις αντιμετώπισαν: «τους φορούσαν μάσκες», «τις πιάνανε με γάντια».

Υπογράμμισε την διαπλοκή αστυνομίας – ΜΜΕ- πολιτικών δικαστικής εξουσίας αυτό που ο Καρύδης ονομάζει «σπειροειδές κύκλωμα», στη βάση του οποίου μεθοδεύονται και καθορίζονται η φοβικότητα και η ηθική αγανάκτηση του

πληθυσμού, με αποτέλεσμα την κατασκευή αποδιοπομπαίων τράγων και τη δαιμονοποίησή τους (Καρύδης, 2010: 44, 51). Τέλος υπογράμμισε την διαλεκτική αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην φιγούρα της μιαρής οροθετικής χρήστριας και του καθαρού και άμωμου «νοικοκυραίου», όπως αποκαλεί την ταυτοτική συγκρότηση αυτού που η Έφη Γαζή ονομάζει «τέλειου τύπου του τέλειου πολίτου και του τέλειου ηθικού ανδρός» (Γαζή, 2011: 51). Μιας φιγούρας, η οποία σύμφωνα με την Γαζή (2011) ιστορικά επιχειρείται να κατασκευαστεί εντός κρισιακών συνθηκών. Τότε δηλαδή που η οικογένεια τοποθετείται στον πυρήνα κοινωνίας, και προβάλλεται ως κύτταρο υγιούς κοινωνικού σώματος. Τότε που το έθνος επιστρέφει στο γνώριμο τρίπτυχο του «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια». Της φιγούρας του πειθήνιου και παραγωγικού πολίτη, της νέας υποκειμενικότητας οποιό οι σπουδές ηθικού πανικού τοποθετούν ως διαμετρικά αντίθετη φιγούρα από εκείνη του φτωχοδιαβόλου (Hier, 2015).

Η Κλειώ υπογραμμίζει πως πρόκειται για μια ταυτότητα που «με χαρά κανείς αποδέχεται», πράγμα που δεν ισχύει για το στιγματισμένο ταυτοτικό πλέγμα των γυναικών που διαπομπεύτηκαν. Σημειώνει πως από την αντιδιαστολή των δύο ταυτοτήτων και την καθυπόδειξη του εχθρού προέκυψαν ενδοταξικές εντάσεις.

Εμένα αυτό που με είχε εντυπωσιάσει είναι η καθολικότητα από τα μέσα ενημέρωσης που αγκάλιασαν αυτό το σύστημα, που τις κρεμάσανε κυριολεκτικά στα μανταλάκια. Πήγαινες στο περίπτερο και έβλεπες έξι γυναίκες, που ήταν στο εξώφυλλο, του τύπου: «Αυτές είναι». Ήτανε μεσαιωνικό. Σαν να είχαμε ανακαλύψει με έναν σχεδόν υπερβατικό τρόπο αυτό που μας τρώει, αυτό που μας μολύνει, την πηγή της κοινωνικής σήψης.

(...)Τους φορούσαν μάσκες για να μην μεταδώσουν AIDS και τις πιάνανε με γάντια, το οποίο είναι αδιανόητο. Είναι σαν η χώρα να μην ξέρει τι είναι και πως μεταδίδεται ο ιός. (...) Όλοι

ψωνίσανε λίγο από αυτό και τα ΜΜΕ και οι δικαστικές αρχές και οι γιατροί.

Ήταν λες και οι θεσμοί έλεγαν : «εμείς τώρα θα σας δείξουμε ποιοι είναι οι εχθροί διότι προφανώς δεν μπορούμε να είμαστε εμείς κι έτσι θα πρέπει να υποδείξουμε άλλους», γι αυτό υπήρχε και όλη αυτή η ενδοταξική ένταση. Όταν ο άλλος είναι μισθωτός, ή παίρνει 400 ευρώ κα δουλεύει 15 ώρες την ημέρα, ο εχθρός του είναι προφανές ότι δεν είναι ο μετανάστης δίπλα του, που δουλεύει επίσης 15 ώρες την ημέρα και παίρνει 200 ευρώ.

(...) Αυτό το δίπολο που έφτιαξε ο Λοβέρδος έχει και το σύστοιχό του, το ότι αυτές είναι μιαρές σημαίνει ότι εσείς είστε οι καθαροί. Αυτή είναι μια ταυτότητα που ο άλλους σου αναγνωρίζει και εσύ με χαρά την αποδέχεσαι, μπορεί να παίρνεις τρεις και εξήντα αλλά είσαι καθαρός ρε παιδί μου, είσαι κάτι, έχεις μια ανωτερότητα! Αυτά δεν είναι τυχαία σχήματα θέλω να πω.

(Κλειώ Παπαπαντολέων – δικηγόρος οροθετικών γυναικών)

Σε αυτό το πλαίσιο, οι χρήστριες/χρήστες, δηλαδή μη πολίτες και μη δικαιούχοι κοινωνικής πρόνοιας φαίνεται να προσελκύουν συλλογικούς φόβους, οι οποίοι απαντούν στο διφορούμενο – ανορθόδοξο καθεστώς που τους αποδίδεται, εκείνο των «νόμιμων εισβολέων» στο πολιτισμικό σύστημα (Douglas, 2001: 105). Μάλιστα φαίνεται να περιγράφονται όπως ακριβώς ισχυρίζεται η Douglas (2001: 114), δηλαδή ως φιγούρες οι οποίες βρίσκονται σε κατάσταση περιθωριοποίησης ακριβώς επειδή ξεπέρασαν κάποιο όριο εκθέτοντας τον εαυτό τους αλλά και το κοινωνικό σύνολο στον κίνδυνο της μόλυνσης.

Ο Μάριος Αραβαντινός επιστρατεύοντας την επαγγελματική του ιδιότητα φαίνεται να επιβεβαιώνει την διαπλοκή των media και των αστυνομικών αρχών. Επιβεβαιώνει

ακόμα και την εγκληματοποίηση και την απανθρωποποίηση που χαρακτηρίζαν την αναπαράσταση των γυναικών αυτών. Υπογραμμίζει τον προσχηματικό χαρακτήρα του επιχειρήματος περί προστασίας της δημόσιας υγείας που νομιμοποίησε τη δημοσίευση των προσωπικών στοιχείων των γυναικών.

Ο Μάριος τοποθετεί τον μηντιακό λόγο που αναδύθηκε γύρω από την υπόθεση στο ιστορικό του συγκεκριμένο και την τάση των media να αναζητούν εχθρούς. Υποστηρίζει πως παρά το γεγονός πως συνταγματικά οι γυναίκες αυτές θεωρούνται πολίτισσες δεν αναγνωρίστηκαν ως τέτοιες, πρακτικά αντιμετωπίστηκαν από τους θεσμούς και τα media, σαν να ήταν «παρίες». Σύμφωνα με τον ίδιο, πάλι στην πιθανότητα σεξεργασίας, την χρήση και την οροθετικότητα πρέπει να τοποθετηθεί και ο παράγοντας τάξη προκειμένου να γίνουν αντιληπτά τα αίτια της διαπόμπευσης τους.

Τα στοιχεία τους δόθηκαν στη δημοσιότητα από την ΕΛ.ΑΣ, η οποία προφανώς πληροφόρησε σχετικά όλα τα ΜΜΕ, τα οποία είναι γνωστό πως διψάνε για αίμα και σπέρμα.

Επομένως προφανώς τα προέβαλαν όλα τα media ενοχοποιώντας τις γυναίκες αυτές ως κάποιες οι οποίες συνειδητά και ηθελημένα εκπορνεύονταν με σκοπό να κολλούν τον HIV σε άντρες που πηγαίνουν μαζί τους . Έτσι παρουσιάστηκαν οι γυναίκες αυτές και δεν νομίζω ότι μπορεί να το αμφισβητήσει κανείς ότι παρουσιάστηκαν έτσι. Άλλωστε μόνο και μόνο το γεγονός ότι η ΕΛΑΣ, δημοσίευσε τις φωτογραφίες τους σημαίνει για τα δεδομένα της αστυνομίας εννοώ ότι είχαν τελέσει κάποιο ποινικό αδίκημα. Το πρόσχημα της δημοσιοποίησης ήταν αν κάποιος έχει πάει μαζί τους, τις δει στην τηλεόραση, να πάει να κάνει εξετάσεις. (...) Ο άνθρωπος αυτός που έχει πάει εκεί (στις πιάτσες χρηστών) γνωρίζει και που

πηγαίνει και το ρίσκο που αναλαμβάνει. Επομένως δεν περιμένει από την τηλεόραση να δει μια κοπέλα και να θυμηθεί ότι πήγε μαζί της για να πάει να κάνει εξετάσεις . Ανέλαβε αυτό το ρίσκο εν γνώσει του. Άρα είναι προσχηματικό το επιχείρημα ότι δημοσιοποιούμε τις φωτογραφίες για να δει κάποιος ο οποίος έχει πάει για να προστατευθεί και να προστατέψει κάποιον τρίτο.

(...) Κάποια που είναι οροθετική, τοξικοεξαρτημένη, σεξεργάτρια, υποπρολετάρια συνταγματικά θεωρείται ασφαλώς ισότιμη πολίτης με όλους τους άλλους. Οι γυναίκες αυτές ωστόσο δεν αντιμετωπίστηκαν ως ισότιμες πολίτισσες. Αντιμετωπίστηκαν ως παρίες.

(...)Το ελληνικό κράτος τους χρήστες δεν τους αναγνωρίζει ως πολίτες. Αλλά το μεγάλο πρόβλημα είναι ότι δεν αναγνωρίζει ως πολίτες τους φτωχούς, γιατί αν είσαι πλούσιος, είτε είσαι τοξικοεξαρτημένος, είτε είσαι μετανάστης είτε είσαι τρανς, θα σε αναγνωρίσει ως πολίτη. Θα σε τιμήσει και θα σε προβάλει το ελληνικό κράτος για να δημιουργήσει άλλοθι για τον εαυτό του. καμία μειονότητα δεν αντιμετωπίζεται στην πραγματικότητα ως πολίτης.

Σε μια ανασφαλή κοινωνία, σε μια φοβική κοινωνία της δημιουργείς εχθρούς για να έχεις όχλο εστιάζεις σε έναν στόχο και οι οροθετικές τοξικοεξαρτημένες είναι ένας εύκολος στόχος, γιατί έχουν τον κοινωνικό λεκέ και του τοξικοεξαρτημένου και του οροθετικού και του φτωχού.

Μάριος Αραβαντινός

Η Κλειώ Παπαπαντολέων υποστηρίζει πως η διαπόμπευση στοιχειοθετήθηκε γύρω από την άρνηση των θεσμών και των media να αναγνωρίσουν στα πρόσωπα των γυναικών φορείς δικαιωμάτων, δηλαδή την έννοια της πολιτειότητας. Η ίδια σημειώνει πως η περιθωριοποίηση, η βία και η θεσμική τους εγκατάλειψη αποσιωπήθηκαν.

Στο Powers Of Horror (1982), η Julia Kristeva ορίζει ως αποκειμενοποίηση την διαδικασία που ενεργοποιείται απέναντι στην απειλή την κατάρρευσης του νοήματος που έρχεται ως αποτέλεσμα της απώλειας της ικανότητας να διακρίνουμε το υποκείμενο από το αντικείμενο, τον Εαυτό από τον Άλλο. Πρόκειται για μια διαδικασία εγκαθίδρυσης ενός κατωφλιού, το οποίο ορίζει σαφώς το καθαρό και ευπρεπές κοινωνικό σώμα, μέσω της διαδικασίας αποκήρυξης των επικίνδυνων εκφορών σωματικότητας (Αθανασίου, 2007: 129). Τα αποκείμενα βρίσκονται εκτός της αξιακής επικράτειας του υποκειμένου, συμβολίζουν το «καταστασιακό εκτός» και προσδιορίζουν έναν απονομιμοποιημένο τόπο του αποκλεισμού, που συνιστά το όριο της υποκειμενικότητας. (Αθανασίου Α., 2007:129). Τα αποκείμενα δεν είναι αναγνωρίσιμα, ούτε άξια επιθυμίας (Kristeva, 1982: 9).

Ήταν κυρίαρχη η έννοια των δικαιωμάτων. «Εμείς δεν αναγνωρίζουμε στα πρόσωπα αυτά την έννοια του υποκειμένου των δικαιωμάτων», αυτό ήταν το βασικό. (...) Δε σου αναγνωρίζω την έννοια του προσώπου, δεν σου αναγνωρίζω την έννοια του υποκειμένου και άρα γι αυτόν τον λόγο ο τρόπος που σου ανακοινώνω ότι είσαι άρρωστος είναι δια της αστυνομίας, ο τρόπος που εγώ μαθαίνω ότι εσύ είσαι άρρωστος είναι μέσα από ένα σύστημα καταστολής, πρωτοφανούς και πλήρους παραβίασης των προσωπικών σου δεδομένου.

(...) Πάνω τους ήταν εγγεγραμμένη η κοινωνική περιθωριοποίηση με πολλούς τρόπους. Εγώ δεν έχω δει πρόσωπα σε χειρότερη κατάσταση. Ήτανε κακοποιημένες ενδοοικογενειακά ή από τους γονείς τους. Είχαν σοβαρά προβλήματα υγείας

πέρα από την οροθετικότητα. Ήτανε πρόσωπα σε πλήρη εγκατάλειψη. Εκτός του κοινωνικού συνόλου. Δεν ήταν στα λαϊκά υποστρώματα που λέμε. Ήταν εκτός του κοινωνικού συνόλου. (...) Στο όριο της κοινωνίας ας πούμε.

Κλειώ Παπαπαντολέων

Η θεσμική και μηντιακή αντιμετώπιση των γυναικών που διαπομπεύτηκαν σύμφωνα με τους συνομιλητές μου χαρακτηριζόταν από μια θεατρικότητα. Αποτυπώθηκε στις αποανθρωποποιημένες αναπαραστάσεις της ευαλωτότητάς τους, μέσω των οποίων η ζωή τους κατέστη μη αξιοβίωτη. Η βίαιη αντιμετώπισή τους νομιμοποιήθηκε από το σπειροειδές κύκλωμα των αστυνομικών και δικαστικών αρχών και των media. Σύμφωνα με τους συνομιλητές μου η ύπαρξη του κυκλώματος αυτού μαρτυρά τις θεσμικές μεθοδεύσεις πίσω από την διαπόμπευση. Τα σώματα των γυναικών κατέληξαν να σημαίνουν την πηγή της μόλυνσης και η διάθεση των στοιχείων τους από την ΕΛ.ΑΣ. στα media ήρθε να επισφραγίσει την ποινικοποίηση της ασθένειας και την εγκληματοποίηση των φορέων της. Η θεσμική και μηντιακή αντιμετώπιση των γυναικών σήμαινε την ενεργοποίηση μιας διαδικασίας αποκειμενοποίησης.

Το αποτέλεσμα της διαπόμπευσης – Μη πολίτισσες

Για τον Μάριο Ατζέμη η ευαλωτότητα των οροθετικών είναι που τις έκανε ιδανικούς εχθρούς, γιατί «δεν θα μπορούσαν να υπερασπιστούν το εαυτό τους». Η διαπόμπευση τους οδήγησε τόσο σε ενδοομαδικούς διαχωρισμούς, χειρότερεψε το στίγμα και έθεσε την βάση για την περαιτέρω έμφυλη κακοποίησή τους. Ακόμα και ο τρόπος με τον οποίο τους ανακοινώθηκε η ασθένεια ήταν βίαιος και κακοποιητικός. Η θεσμική διάκριση ανάμεσα στον καλό και τον κακό δικαιούχο κοινωνικής πρόνοιας, η οποία νομιμοποίησε την διαπόμπευση και την απόδοση της ταυτότητας του μη- πολίτη, για τον Μάριο ήρθε ως «μορφή βιοπολιτικής».

Στο βιβλίο «Η Γένεση της Βιοπολιτικής» (2012) ο Μισέλ Φουκώ ορίζει την βιοπολιτική ως ζωντανό έλεγχο των σωμάτων σε πληθυσμιακό επίπεδο μέσα από τον έλεγχο του περιβάλλοντος εντός του οποίου υπάρχουν τα σώματα αλλά και των παρεκκλίσεων και των αντιδράσεών τους. Για τον Φουκώ (2012) η βιοπολιτική

παράγει το αντικείμενο του ελέγχου της και η εξουσία του έθνους εκπορεύεται από την ίδια την ζωή των σωμάτων που το απαρτίζουν. Έτσι το βιοπολιτικό κράτος φαντασιώνεται την εξάλειψη της παρέκκλισης και οραματίζεται μια κοινωνία στην οποία καπιταλιστικές αξίες όπως: η ανάπτυξη, η ανταγωνιστικότητα, η ασφάλεια και η άμυνα έχουν ενσωματωθεί από τον πληθυσμό. Στην περίπτωση των οροθετικών χρηστών η εξάλειψη της παρέκκλισης φαίνεται να ήρθε με την διαπόμπευσή τους ενώ η ενσωμάτωση των καπιταλιστικών αξιών φαίνεται να προκύπτει από την αντιδιαστολή της ταυτότητάς του πολίτη και του μη – πολίτη.

Αυτοί που το στήσανε ξέραν πολύ καλά πως οι κοπέλες, που δεχτήκαν αυτή την επίθεση, δεν θα μπορούσαν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Μετά την διαπόμπευση του 2012 ενισχύθηκε κάπως το στίγμα, ακόμα και μέσα στην κοινότητα. Εμφανιστήκανε στις γνωστές πιάτσες μεταξύ της Ομόνοιας και της Πλατείας Βάθης συνθήματα στον τοίχο με μαρκαδόρο «η τάδε έχει AIDS, μακριά της!», γραμμένα από ανθρώπους που κάνανε χρήση.

Η γνώμη μου είναι πως χειροτέρεψε το στίγμα των γυναικών που κάνουν χρήση και πως τέθηκε η βάση για την περεταίρω κακοποίησή τους, ψυχική ή σωματική. Ένα παράδειγμα που μπορώ να σου πω πάνω σε αυτό είναι ότι όταν έμαθα για τη διαπόμπευση ήμουν σε κλειστό (σε κέντρο απεξάρτησης ανδρών 18+) η αντίδραση πολλών ανδρών ήταν εξωφρενική, ότι «καλά της κάνανε της παλιοπουτάνας». Όταν οι άνθρωποι είναι πολύ στιγματισμένοι, εσωτερικεύουν το στίγμα και το προβάλλουν σε οποιοδήποτε θεωρούν πιο ευάλωτο ή υποδεέστερο από αυτούς. Ένα πολύ τυπικό είναι ο Έλληνας χρήστης να προβάλλει το στίγμα στον Αλβανό χρήστη, ο Αλβανός χρήστης

να προβάλλει το στίγμα στον Πακιστανό χρήστη,
ο Πακιστανός χρήστης στον Αφρικανό χρήστη.
Έτσι και οι άντρες στις γυναίκες.

Το να διαδίδεις με τον τρόπο που το έκανε ο
Λοβέρδος την διαίρεση ανάμεσα στον κακό και
τον καλό οροθετικό είναι μια μορφή βιοπολιτικής.
Να λες πως υπάρχει ο μυαρός και ο λιγότερο
μυαρός.

Είναι δυνατόν να θεωρήσε πολίτης και να σε
μαζεύουν από τον δρόμο λόγο της εμφάνισής σου;
Αν παραπέμπει σε χρήστη ή όχι; η λόγω του
συνδυασμού της εμφάνισής σου και του μέρους
που σε βρήκανε, αν ήσουν δηλαδή κοντά σε
πιάτσα σεξεργασίας και να σου κάνουν με το ζόρι
τέστ χωρίς τη δικιά σου συναίνεση και μετά να
σου ανακοινώνουν όπως είπαν σε μια φίλη μου,
που επιβίωσε από όλο αυτό ότι: Μωρή πουτάνα
τώρα που έχεις AIDS ποιος θα σε γαμάει; Έτσι
της ανακοινώσανε την οροθετικότητα. Είναι
δυνατόν; Αυτή η κοπέλα ξέρεις τι έπαθε μετά από
αυτό; Έπαθε υστερική αλαλία.

Μάριος Ατζέμης

Στο “Can the subaltern speak?” η Spivak (1985) εισάγει τον όρο «η υποτελής» προκειμένου να μιλήσει για όλες εκείνες τις ευαλωτότητες που βρίσκονται κοινωνικά αποκλεισμένες εξαιτίας του φύλου, της φυλής ή της τάξης τους. Οι ευαλωτότητες αυτές για την Spivak(1985) δεν έχουν χώρο στον κυρίαρχο Λόγο, δεν μπορούν να αναπαρασταθούν εντός του. Όχι γιατί δεν έχουν την ικανότητα να μιλήσουν, αλλά γιατί δεν μπορούν να ακουστούν. Η ετερότητά της υποτελούς αντανακλά στον λόγο της. Έτσι ο λόγος της «Άλλης» παραμένει αμετάφραστος ακριβώς επειδή είναι ο Λόγος της ετερότητας. Το επεισόδιο υστερικής αλαλίας που περιέγραψε ο Μάριος εγείρει το εξής ερώτημα: άραγε η φωνή της κοπέλας ακούστηκε έστω και μια φορά στη ζωή της, μήπως το επεισόδιο ήρθε ως σύμπτωμα της γενικότερης ιστορικής

αλαλίας της κοινωνικής της ομάδας των χρηστριών, σεξεργατριών, οροθετικών, υποπρολετάρων;

Η μηντιακή κατασκευή και δαιμονοποίηση της φιγούρας της οροθετικής χρήστριας γυναίκας έρχεται την στιγμή της μεταστροφής του κράτους από κοινωνικό σε ποινικό, όπως συμβαίνει με τους φτωχοδιάβολους του ηθικού πανικού (Waquant, 2001). Η περίπτωση τους μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα κατά το οποίο το κράτος ποινικοποιεί αυτό που καλείται να φροντίσει και να προστατεύσει, δηλαδή την ευαλωτότητα.

Η Κλειώ Παπαπαντολέων περιγράφει ως βασικό αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο οι θεσμοί μεταχειρίστηκαν τις κοπέλες που συνελήφθησαν, εξετάστηκαν εξαναγκαστικά και βρέθηκαν οροθετικές, τις αυτοκτονίες πολλών εξ αυτών αλλά και τα κοινωνικά προβλήματα (εκφοβισμός) που υπέστησαν οι ίδιες ή το οικογενειακό τους περιβάλλον. Ως προς την μεταχείριση τους αντιδιαστέλλει την εικόνα ενός πειθαρχικού κράτους που ποινικοποιεί ζωές και απαγγέλει «μια βαρύτατη κατηγορία» με την εικόνα ενός κοινωνικού κράτους που φροντίζει για την απεξάρτηση, την ψυχική υγεία, την σωματική υγεία των γυναικών και των οικογενειών τους. Για την Κλειώ το κράτος «απήλαξε τον εαυτό του από αυτό το καθήκον».

Πολλές αυτοκτόνησαν από αυτές. Κάποιες είχαν πολύ σοβαρά προβλήματα γιατί κάποιες είχαν παιδιά και όταν γίνεται πρωτοσέλιδο η μάνα σου σε αυτό το πλαίσιο τρως ΤΟ μπούλινγκ στο σχολείο, οπότε έπρεπε να πάρουν τα παιδιά απ' τα σχολεία, να αλλάξουνε πόλη κτλ.. Αυτές οι γυναίκες, οι ήδη διαλυμένες εγκαταλείφθηκαν και υπέστησαν ποινικές διώξεις, οι οποίες διέρκησαν πολλά χρόνια. Το κράτος αντί να έρθει με την ιδιότητα του κοινωνικού κράτους σε επίπεδο φροντίδας ψυχικής υγείας, σωματικής υγείας, απεξάρτησης, σε επίπεδο φροντίδας των παιδιών τους, οικογενειακής φροντίδας, απήλαξε τον εαυτό του από αυτό το καθήκον και λειτούργησε μόνο ως κράτος καταστολής και τους

απήγγειλε μια κατηγορία βαρύτατη σε έναν φάκελο δικογραφίας που είχε δύο χαρτιά, δηλαδή τις ιατρικές γνωματεύσεις για την υγεία τους, ότι έχουν AIDS. Είχες μια δικογραφία με ένα βαρύτατο αδίκημα, για το κακούργημα αυτό κατηγορήθηκαν αυτοί που σκότωσαν τον Ζακ. Επιπλέον δεν ήρθε κάποιος οικογενειάρχης να καταγγείλει ότι: «αυτή εν γνώσει της περιφέρεται και πηδιέται με σκοπό να μας κολλήσει» και ενώ ήταν ταυτόχρονα προφανές ότι αυτές ενημερώνονται για την οροθετικότητα εκείνη την στιγμή. Ήταν ντροπή για το δικαστικό σύστημα αυτή η υπόθεση, έπρεπε να κυνηγήσει τους γιατρούς που τις εξέτασαν

Κλειώ Παπαπαντολέων

Η Ζωή Μαυρουδή προτάσσει επίσης τις αυτοκτονίες ως βασικό αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο οι θεσμοί και τα media μεταχειρίστηκαν αυτούς τους ανθρώπους. Δίπλα στις αυτοκτονίες βάζει και τους θανάτους από AIDS. Υπογραμμίζει πως η εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης και η ποινικοποίηση της ευαλωτότητας οδήγησαν σε αυτοκτονίες. Άραγε για αυτές τις βαριές και σκοπούμενες σωματικές βλάβες ποιος είναι ο ηθικός αυτουργός; Αποτέλεσμα της διαπόμπευσης βρίσκει επίσης πως είναι η κανονικοποίηση της αντίληψης πως το κράτος δεν χρειάζεται «να διασφαλίσει τη ζωή του χρήστη».

Από τις γυναίκες αυτές κάποιες αυτοκτόνησαν και κάποιες έχασαν τη ζωή τους. Εδώ υπάρχει ένα ερώτημα. Πώς είναι δυνατόν 2015 – 2016 να πεθαίνει νέος άνθρωπος από AIDS; Θάνατος από Aids πάει να πει ότι ένας άνθρωπος δεν πήρε τα φάρμακά του, γιατί δεν τα πήρε; (...)

Η τεράστια «επιτυχία» του κράτους είναι πως έχει πείσει ακόμα και τους ίδιους τους γονείς, τους

εργαζόμενους σε κέντρα υποστήριξης και
απεξάρτησης πως η ζωή του χρήστη είναι κάτι
που τελικά δεν χρειάζεται να το διασφαλίσει και
να το προστατέψει.

Ζωή Μαυρουδή

Οι συνομιλητές μου υπογραμμίζουν πως η έννοια της πολιτειότητας υπήρξε κεντρικής σημασίας στην διαπόμπευση. Υποστηρίζουν πως ο τρόπος αντιμετώπισης των γυναικών αυτών ήταν κακοποιητικός και βίαιος, και πως η διαπόμπευση ήρθε να νομιμοποιήσει τον διαχωρισμό ανάμεσα στον δικαιούχο και μη δικαιούχο κοινωνικής πρόνοιας και την διάκριση ανάμεσα στον πολίτη και τη μη πολίτισσα. Όπως έχει ήδη τονιστεί το φαινόμενο του ηθικού πανικού αντανakλά σε μια μηντιακή υπεραντίδραση, η οποία επαναπροσανατολίζει την υπάρχουσα ηθική αγανάκτηση (Young, 2019). Αφορά στην μετάφραση της φαντασίας σε πραγματικότητα και μπορεί η πηγή του να μην πλήττει το συλλογικό συμφέρον αλλά τα αποτελέσματά του είναι εντελώς υπαρκτά για τον φτωχοδιάβολο. Ανάμεσα στα αποτελέσματα της διαπόμπευσης οι συνομιλητές μου σημειώνουν τις αυτοκτονίες και τους θανάτους από AIDS, τα κοινωνικά προβλήματα και τον στιγματισμό που υπέστησαν καθώς και την αφαίρεση κάθε ρανίδας πολιτειότητας από τις υπάρξεις τους. Υποστηρίζουν πως η διαπόμπευση υπήρξε μορφή βιοπολιτικής πειθάρχησης.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να συμβάλει στο άνοιγμα του διεπιστημονικού διαλόγου γύρω από την κατασκευή του ηθικού πανικού ως πολιτισμικής διαδικασίας που δημιουργεί αποκλίνοντα υποκείμενα και κανονιστικά ταυτοτικά πρότυπα, υιοθετώντας ένα πολυμεθοδικό επιστημονικό βλέμμα. Επιχείρησα να συνθέσω μεθόδους και οπτικές από το πεδίο των φεμινιστικών σπουδών, του μεταδομισμού, της κριτικής ανάλυσης λόγου, της κοινωνικής πολιτικής, της κριτικής εγκληματολογίας, της θεωρίας της απόκλισης και των σπουδών του ηθικού πανικού.

Ο λόγος λειτουργεί ως τόπος πάθους και «βάθους» συναισθήματος (Reed, 2015: 92). Αποτελεί σημαίνουσα πρακτική. Κατά την άποψή μου ο τόπος αυτός βρίσκεται στην καρδιά της ανθρωπολογικής σκέψης και αντίληψης. Εμπεριέχει ένα μεγάλο μέρος των εσωτερικών λειτουργιών της ίδιας της κοινωνικής ζωής. Η συγκεκριμένη εργασία

έρχεται να συμβάλλει στον ακαδημαϊκό διάλογο που επικεντρώνεται στο ερώτημα: τι επιτρέπει την κυριαρχία και νομιμοποιεί τη χρήση βίας;

Όπως σημείωσαν οι συνομιλητές μου, η διαπόμπευση είχε θεατρικό, στοιχειοθετημένο χαρακτήρα. Η αίσθηση της έκτακτης ανάγκης (ως απόρροια της οικονομικής κρίσης) βοήθησε να νομιμοποιηθεί η εγκληματοποίηση της ευαλωτότητας. Ο ηθικός πανικός που δημιουργήθηκε γύρω από την συγκεκριμένη υπόθεση αποδεικνύει πως τόσο η συναισθηματολογική επένδυση, όσο και η ηθικολογία αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης της δεκαετίας του 2010-2020. Η ανάδυση του ηθικού πανικού συνέβαλε στην αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας

Η διαπόμπευση αντανακλά στο φαινόμενο του ηθικού πανικού καθώς επιβεβαιώνει τα βασικά του χαρακτηριστικά, όπως τα περιγράφει ο Reed (2015: 76). Πραγματώνεται σε καιρό υψηλού κοινωνικού άγχους, σε ένα πλαίσιο αβεβαιότητας, όταν το κοινωνικό συμβόλαιο έχει διαρραγεί και οι κοινωνικές ελίτ αδυνατούν να το ανανεώσουν. Χρησιμοποιήθηκε ως αποπροσανατολιστικό στοιχείο από την αποτυχία των θεσμών να διαχειριστούν την οικονομική κρίση. Λειτουργήσε επιβεβαιωτικά προς την ισχύ των θεσμών στην ελληνική κοινωνία. Με την συγκεκριμένη πράξη επανανοηματοδοτήθηκε τόσο η ίδια η κρίση, η οποία απώλεσε τον οικονομικό της χαρακτήρα και ηθικοποιήθηκε, αλλά και η ίδια η έννοια της πολιτειότητας μέσα από την περιγραφή της μη πολιτειότητας (denizenship) (Κουραχάνης, 2020), (Αθανασίου, 2012).

Η πολιτισμική διαδικασία που γέννησε τον ηθικό πανικό μπορεί να συνοψιστεί σε ορισμένα βασικά στάδια. Εντός της οικονομικής κρίσης ενεργοποιείται μια ρητορική περί εξωτερικών εχθρών. Ο ιατρικοποιημένος λόγος της εξουσίας θέλει τον εχθρό που εντοπίζεται στο πρόσωπο του πρόσφυγα και του μετανάστη να απειλεί την υγεία και την καθαρότητα του εθνικού σώματος. Η συνθήκη αυτή επιτρέπει στους δύο υπουργούς να συνθέσουν διαφορετικά φαντασιακά που αφορούν σε ξεχωριστά κοινωνικά ζητήματα. Δια του υπουργικού λόγου κατασκευάζονται επικίνδυνα σώματα και σώματα που βρίσκονται σε κίνδυνο (Αθανασίου, 2012). Το σώμα της μετανάστριας, χρήστριας, οροθετικής, σεξεργάτριας κατασκευάζεται ως επικίνδυνο και παρουσιάζεται σαν να απειλεί εκείνο του νέου παραγωγικού και πειθαρχημένου

υποκειμένου της κρίσης. Η κοινωνική κατασκευή των οροθετικών ως φτωχοδιαβόλων πραγματοποιείται με όρους ηθικού εγχειρήματος που συντελεί στην κατασκευή και αναπαραγωγή μιας νέας ταυτότητας του πολίτη (Hier, 2015: 363). Τα οροθετικά σώματα κατασκευάζονται ως σώματα μη- πολιτισμών παρά το γεγονός πως εντοπίζονται μέσα στην ελληνική κοινωνία. Κατασκευάζονται ως απειλές προς τα σώματα των πολιτών, δηλαδή ως προς το πολιτικό σώμα. Εγκληματοποιούνται την στιγμή του επανακαθορισμού των κοινωνικών ορίων δια της θέσπισης νέων ξεκάθαρων κοινωνικών κανόνων, συγκεκριμένα της υγειονομικής διάταξης 39Α, όπως συμβαίνει συνήθως κατά την ανάδυση του ηθικού πανικού (Young, 2009: 14).

Η κατάδειξη των οροθετικών γυναικών ως «νόμιμου εισβολέα» οδηγεί στην μετάθεση της κρίσης πλέον στον πυρήνα του πατριαρχικού νοικοκυριού το οποίο κινδυνεύει να μολυνθεί. Η πολυταυτοτική θηλυκότητα των γυναικών, οροθετικών, χρηστριών, σεξεργατριών, υποπρολετάρων αντιμετωπίζεται ως εγκληματική, παράνομη, απειλητική, μιαρή και εξαρτημένη, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις ηθικού πανικού (Wacquant 2001). Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια θηλυκότητα σε θέση ευαλωτότητας. Η αναπαράσταση που κατασκευάζεται δια του υπουργικού λόγου είναι δαιμονοποιημένη και απανθρωποποιημένη και στοχεύει στην δημιουργία νέων υπεύθυνων μορφών διαχείρισης ρίσκου. Η θεσμική κατασκευή της συγκεκριμένης αναπαράστασης νομιμοποίησε την ενεργοποίηση μαζικών και απρόσωπων επιχειρήσεων σκούπα.

Έτσι οι επιχειρήσεις-σκούπα που ενεργοποιούνται θυμίζουν τα σύγχρονα κυνήγια μαγισσών όπως τα εισηγείται η Federici (2018). Η οικονομική κρίση του 2012 ως κρίση του συστήματος παραγωγής καπιταλιστικού κέρδους, οδηγεί σε μια σύγχρονη μορφή κυνηγίου μαγισσών στα πλαίσια της απόπειρας θέσπισης νέων μορφών εργασιακής πειθαρχίας. Αποδεικνύει την «παιδαγωγική σκληρότητα» που επιστρατεύεται για την μετάβαση από το κοινωνικό στο ποινικό κράτος, από το Κράτος Πρόνοιας (welfare), στο Κράτος Εργασίας (workfare). Η δε απόκρυψη των ταξικών κριτηρίων που ενέχονται στον διαχωρισμό του δικαιούχου και μη δικαιούχου κοινωνικής πρόνοιας, και στην ίδια την διαπόμπευση, ενισχύει την λογική της υπευθυνοποίησης.

Η θεατρικότητα που χαρακτήριζε την διαπόμπευση σύμφωνα με τους συνομιλητές μου αποτυπώθηκε στις απανθρωποποιημένες αναπαραστάσεις των γυναικών. Οι υπάρξεις τους προβάλλονται ως μη αξιοβίωτες και οι ίδιες καθίστανται ευάλωτες ζωές (Μπάτλερ, 2008). Η ίδιες σημαίνουν πλέον την πηγή της μόλυνσης (Douglas, 2001). Σημαίνουν το καταστασιακό εκτός, όπως τα αποκείμενα (Kristeva, 1982). Από τον τρόπο με τον οποίο ενημερώθηκαν για την οροθετικότητά τους μέχρι τον τρόπο με τον οποίο αναπαραστήθηκαν οι φιγούρες αποκαλύπτεται μια βίαιη βιοπολιτική (Foucault, 2012). Η θεσμική και μηντιακή αντιμετώπιση των γυναικών σήμαινε την ενεργοποίηση μιας διαδικασίας αποκειμενοποίησης, που λειτούργησε νομιμοποιητικά ως προς την ποινικοποίηση της ασθένειας και την εγκληματοποίηση των φορέων της (Wacquant, 2001).

Οι συνομιλητές μου τόνισαν πως η έννοια της πολιτειότητας υπήρξε κεντρικής σημασίας στην διαπόμπευση. Ήρθε να νομιμοποιήσει τον διαχωρισμό ανάμεσα στον δικαιούχο και μη δικαιούχο κοινωνικής πρόνοιας και την διάκριση ανάμεσα στον πολίτη και τη μη πολίτισσα. Μπορεί μηντιακή υπεραντίδραση που καλλιεργήθηκε στα πλαίσια του ηθικού πανικού να μην αντανάκλα στην πραγματικότητα, τα αποτελέσματά της ωστόσο υπήρξαν εντελώς πραγματικά για τις διαπομπευμένες. Ανάμεσα στα αποτελέσματα της διαπόμπευσης οι συνομιλητές μου σημειώνουν τις αυτοκτονίες και τους θανάτους από AIDS των γυναικών αυτών, τα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετώπισαν οι ίδιες και το περιβάλλον τους, την ενίσχυση του στίγματος, τα σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα που απέκτησαν (υστερική αλαλία) καθώς και την αφαίρεση κάθε ρανίδας πολιτειότητας από τις υπάρξεις τους. Μένει να αναλυθεί από μελλοντικές ακαδημαϊκές εργασίες αν παρόμοιες επιχειρήσεις σκούπα είχαν τα ίδια αποτελέσματα στην έννοια της πολιτειότητας.

Η υπόθεση των διαπομπευμένων γυναικών βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η υπόθεση βρίσκεται εν εξέλιξη για περισσότερο από μια δεκαετία. Οι οροθετικές γυναίκες ψάχνουν ακόμα την φωνή που έχασαν το 2012. Ο λόγος τους παραμένει αμετάφραστος όπως εκείνος «της υποτελούς» (Spivak: 2012). Δέκα χρόνια μετά είμαστε έτοιμοι να τις ακούσουμε;

Βιβλιογραφία Ελληνική

1. Agamben Giorgio (2005), *Homo sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: Scripta.
2. Agamben Giorgio (2007), *Κατάσταση Εξαίρεσης. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, Αθήνα: Πατάκης.
3. Αθανασίου, Αθηνά – Η κρίση ως «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» (κριτικές και αντιστάσεις) – Εκδ. Σαββάλας (2012), Αθήνα
4. Αθανασίου Αθηνά, 2007, *Ζωή στο όριο – Δοκίμια για το σώμα , το φύλο και τη βιοπολιτική*, Αθήνα, Εκκρεμές
5. Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2015). Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί. Στο: Β. Καρύδης, & Α. Χουλιάρης (Επιμ.), *Ηθικοί πανικοί, εξουσία και δικαιώματα* (σελ. 65-88). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
6. Βιδάλη, Σ. & Κουλούρης, Ν. (2012). *Αποκλίνουσα συμπεριφορά και ποινικό φαινόμενο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
7. Γαζή, Ε. (2011), *Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια (η Ιστορία ενός Συνθήματος 1880-1930)*, Πόλις: Αθήνα
8. Γκέφου Μαδιανού Δ (2011), *Όψεις ανθρωπολογικής έρευνας – Πολιτισμός, ιστορία, αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Πατάκη
9. Debuyst Christian, 1999, *Ηθικολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη
10. Foucault Michel (1978), *Ιστορία της σεξουαλικότητας, 1. Η δίψα της γνώσης*, Αθήνα: Ράππας.
11. Κακογιάννη Μ. (επίμ) (2014), *Το Ελληνικό Σύμπτωμα*, Αθήνα: Νήσος
12. Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
13. Κορασίδου, Μ. (2002), *Όταν η αρρώστια απειλεί*, Αθήνα: Τυπωθήτω
14. Mills, Stuart, (1985), *Η Κοινωνιολογική Φαντασία*, Επιμ. Χάρης Ηλίας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση
15. Butler, J (2008) *Ευάλωτη Ζωή (οι δυνάμεις του πένθους και της βίας)* – Εκδ. Νήσος (2009), Αθήνα

16. Μπάτλερ, Τζ. – Αθανασίου Α.(2013), Απαλλοτρίωση: Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό (Μτφ Αλέξανδρος Κιουπκιολής), Αθήνα: Τόπος
17. Μπονίδης, 2004, Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, Μεταίχμιο, Αθήνα
18. Piauxt, Marc Henri, (2008), Ανθρωπολογία και Κινηματογράφος (πέραςμα στην εικόνα – πέραςμα από την εικόνα), Επιμ. Δερμετζόπουλος Χρήστος, Αθήνα: Εκδ. Μεταίχμιο
19. Στάμου, Γ. (2007), Η Κριτική Ανάλυση Λόγου και η σχέση της με την κυρίαρχη κοινωνιογλωσσολογία, στο Φ Γκικόπουλος, Ε Κασάπη & Φ Κισκήρα-Καζαντζή (επιμ.), Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ (Τόμος II), Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 105-112.
20. Στάμου, Γ 2008, Η πολυφωνικότητα του οικοτουριστικού λόγου: Μια Κριτική Ανάλυση Λόγου της ταξιδιωτικής δημοσιογραφίας στο περιοδικό Γεωτρόπιο, σε Π. Πολίτης (επιμ.) Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας: Το ελληνικό παράδειγμα, Εκδόσεις Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη, 138-158.
21. Στάμου, Γ 2011, Η κριτική ανάλυση λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση, στο 12 Κείμενα για τη Γλωσσολογία: Πρακτικά των Ετήσιων Συναντήσεων του Τομέα Γλωσσολογίας, Κοντύλι, Πινακάτες Πηλίου, 179-193
22. Τσίρος, Ν., Περιοδικό Θέσεις, Τεύχος 137, Οκτώβρης – Δεκέμβρης 2016

https://www.theseis.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1354:giorgio-agamben&catid=156&Itemid=113
23. Wacquant, Loic – Οι φυλακές της μιζέριας –Εκδ. Πατάκη (2007), Αθήνα
24. Young, J. (2015). Ηθικός Πανικός: Οι Καταβολές του στην Αντίσταση, τη Μνησικακία και η Ερμηνεία της Φαντασίας σε Πραγματικότητα. Στο: Β. Καρύδης, & Α. Χουλιάρας (Επιμ.) (2015), Ηθικοί πανικοί, εξουσία και δικαιώματα (σελ. 21-40). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Βιβλιογραφία Αγγλική

25. Bartolovich, C., & Lazarus, N. (2002). Marxism, Modernity, and Postcolonial Studies: Eurocentrism, “the West,” and the world.
26. Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman. (1999). Discourse in Late Modernity, Rethinking Critical Discourse Analysis.
27. Douglas Mary, 2001, Purity and Danger, USA, Routledge
28. Fairclough, N. (2013). *Language and power*, USA Routledge.
29. Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of critical discourse analysis*, 121-138.
30. Fairclough, N 1989, Language and Power, London and New York, Longman.
31. Fairclough, N 1995, Critical Discourse Analysis: The critical study of language, London and New York: Longman.
32. Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.
<https://doi.org/10.2307/3178066>
33. David, M., Rohloff, A., Petley, J., & Hughes, J. (2011). The idea of moral panic – ten dimensions of dispute. *Crime, Media, Culture An International Journal*, 7(3), 215–228.
34. Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch*. Autonomedia.
35. Federici, S. (2018). *Witches, witch-hunting, and women*. PM Press.
36. HIER, S. P. (2015). The Cultural Politics of Contemporary Moral Panic Studies Reflections on a Changing Research Agenda. *Sociologický Časopis Czech Sociological Review*, 51(3), 362–372
37. Kourachanis, N. (2020). *Citizenship and social policy: From post-war development to permanent crisis*. Springer Nature.
38. Kristeva, Julia (1982), Powers of horror: An essay on abjection. Columbia University Press.
39. Van Dijk, T (1998), Critical Discourse Analysis,
40. Wodak, R & Meyer, M 2002, Methods of Critical Discourse Analysis, GBR: Sage Publications, London.
41. Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). Can the Subaltern Speak? *Die Philosophin* 14 (27):42-58.

42. Young, J. (2009). MORAL PANIC Its Origins in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality. *The British Journal of Criminology*, 49(1), 4–16.
43. Reed, I. A. (2015). Deep culture in action: resignification, synecdoche, and metanarrative in the moral panic of the Salem Witch Trials. *Theory and Society*, 44(1), 65-94.

Πηγές :

Χρησιμοποιήθηκαν τίτλοι από πρωτοσέλιδα εφημερίδων:

<https://protoselida-efimerides.gr/>

Χρησιμοποιήθηκαν πληροφορίες από το Ντοκυμαντέρ της Ζωής Μαυρουδή: Ερείπια

https://www.youtube.com/watch?v=9zyEegBtC1Q&ab_channel=Ruins%2CDoc